

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Класична соціологія кінця ХІХ – початку ХХ століття

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

для студентів спеціальності 6.03010101 “Соціологія”

КИЇВ-2016

Укладачка:

Червінська Тетяна Григорівна – канд.соціологічних наук, доцент

Рецензенти:

Соболевська М.О. – доктор соціологічних наук, доцент;

Наумова М.Ю. – кандидат соціологічних наук, доцент.

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 24 лютого 2016 р.).*

Історія соціології. Класична соціологія початку кінця ХІХ- початку ХХ ст. : навч.-метод. комплекс для студ. спец. 6.03010101 "Соціологія" / уклад. Т.Г. Червінська. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. – 47 с.

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка	4
2. Навчально-тематичний план дисципліни	5
3. Зміст дисципліни	6
4. Плани семінарських занять	14
5. Завдання для самостійної роботи студентів	19
6. Питання до іспиту	22
7. Тести	24
8. Орієнтовні норми оцінювання знань, вмінь та компетенцій студентів	29
9. Опорний конспект лекцій	31
10. Література	47

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Головна ідея навчальної дисципліни полягає в засвоєнні студентством теоретичних основ соціологічного мислення через знайомство з авторами, ідеями, концепціями, напрямками та школами класичної соціології кінця XIX-початку XX ст. Такі базові знання стануть основою для оволодіння понятійно-категоріальним апаратом соціології, слугуватимуть необхідною умовою для вивчення стану розвитку, актуальних тенденцій та перспектив сучасного соціологічного теоретизування.

Мета дисципліни полягає в засвоєнні студентством – з опорою на історичні документи та твори представників соціологічної думки кінця XIX-початку XX ст. – знань про історію розвитку ідей, аналіз суспільства різних епох.

Вивчення дисципліни передбачає постановку та вирішення **завдання** вироблення у студентства здатності до критичної саморефлексії у процесі пізнання складної соціальної реальності.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є ідеї, дискусії, соціологічні школи, напрямки, концепції класичної соціології кінця XIX – початку XX століття.

Результати навчання, здобуті студентством компетенції полягають у наступному:

студенти повинні знати:

- основні етапи розвитку теоретичного соціологічного знання;
- специфіку класичного етапу становлення соціології та її основних представників;
- основні поняття, ідеї, проблеми, які обґрунтовувалися в концепціях класичної соціології кінця XIX – початку XX ст.

студенти повинні вміти:

- працювати з бібліографією та першоджерелами,
- аналізувати, узагальнювати, робити порівняльну характеристику персоналій, ідей та епох,
- використовувати набуті знання з курсу «Історія соціології» при вивченні соціологічних та інших суспільствознавчих дисциплін.

Навчальний процес відбувається за кредитно модульною системою. Результати навчальної діяльності студентства оцінюються за 100-бальною шкалою, що включає рейтингові бали за аудиторну роботу, самостійну роботу, модульний контроль та залік.

2. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	самоств. робота
Змістовий модуль 1.				
Класичні соціологічні теорії кінця XIX ст.				
1	Соціологія М.Вебера	8	8	12
2	Соціологічна концепція В.Зомбарта	4	4	12
3	Соціологія В.Парето	4	3	12
Модульна контрольна робота			1	
Змістовий модуль 2.				
Соціологічна думка в Європі та Америці на початку XX ст.				
4	Чиказька соціологічна школа	6	6	12
5	Інтегральна соціологія П.Сорокіна	4	3	12
Модульна контрольна робота			1	
Іспит			2	
Всього 1–2 модуль		26	34	60

Загальний обсяг – 120 годин.

Загальний обсяг аудиторних занять – 60 години, а саме:

лекцій – 26 години;

практичних занять – 34 години.

Самостійна робота студентів – 60 годин.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Класичні соціологічні теорії кінця XIX ст.

ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ М.ВЕБЕРА.

Лекція 1. Життєвий шлях і наукова творчість М.Вебера

М.Вебер та його час. Життєвий і творчий шлях. Інтелектуальні впливи: німецька філософія (В.Дільтей, В.Вільденбанд, Г.Рікерт); німецька історична школа; німецька соціологія (Г.Зімел, Ф.Тьоніс); вплив Ф.Ніцше та К.Маркса. Соціальний контекст і громадська діяльність.

Наукові ідеї. Вихідні принципи соціологічної теорії М.Вебера. Критика інтуїтивізму і натуралізму в гуманітарних науках. Принцип "віднесення до цінності" та "свободи від оцінки". Ідеальний тип як логічна конструкція.

Лекція 2. Проблема розуміння і категорія «соціальної дії»

Соціальна дія і проблема раціональності. Соціальна дія та "орієнтація на іншого". Сенс як головна характеристика соціальної дії. Види і структура соціальної дії. Цілерациональна та ціннісна раціональна соціальна дія.

Концепція розуміння. Поняття раціоналізації соціальної дії. Раціоналізація світу і руйнування ілюзій.

Лекція 3. Господарство та суспільство: типи панування та соціологія політики

Поняття панування. Три типи легітимного панування: раціональне, традиційне і харизматичне. Співвідношення між типами поведінки і типами панування. Легітимність легального типу панування. Концепція бюрократії. Веберівська концепція професійної етики політика і вченого.

Лекція 4. Соціологія релігії

Дослідження релігії в праці "Протестантська етика і дух капіталізму". Вплив змін у релігійній етиці на становлення сучасного капіталізму. Зв'язок релігії та економіки.

М.Вебер про "вибіркову спорідненість" між протестантською етикою і "духом капіталізму". Аналіз Вебером соціологічного змісту лютерівської концепції "покликання до професії". Вебер про трудову етику пуританських сект.

Специфіка веберівського підходу в дослідженні релігії. Порівняння підходу М.Вебера та Е.Дюркгейма.

Робота "Господарська етика світових релігій". Аналіз релігійної етики. М.Вебер про соціальну базу і етичний зміст індуїзму, буддизму, конфуціанства, даосизму, іудаїзму, християнства та ісламу. Класифікація світових релігій. Сотеріологічний характер світових релігій.

М.Вебер і сучасність. Веберівський ренесанс.

Питання для самоконтролю

1. Принципи розуміючої соціології в роботі М.Вебера "Про деякі категорії соціології розуміння".
2. М.Вебер про специфіку соціально-наукового пізнання.
3. Концепція соціальної дії М.Вебера. Класифікація типів соціальної дії.
4. Принципи "віднесення до цінності" та "свободи від оцінок" в методології М.Вебера.
5. Поняття "раціональність" в соціологічній концепції М.Вебера.
6. М.Вебер "Протестантська етика і дух капіталізму": основні проблеми.

7. М.Вебер про роль протестантських сект у формуванні капіталістичної економіки.
8. Концепція бюрократії М.Вебера.
9. М.Вебер про науку як професію і покликання.
10. М.Вебер про політику як професію і покликання.
11. Позитивістська та антипозитивістська традиції в класичній соціології.
12. Проблеми політичної соціології в роботі М.Вебера: "Три чисті типи легітимного панування".
13. Порівняльна характеристика соціальної методології К.Маркса і М.Вебера (основні принципи).

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с. – С.509-598.
2. Вебер М. Господарство і суспільство: нариси соціології розуміння. / Пер. з нім. – К.: Вид.дім "Всесвіт", 2012. – 1112с.
3. Вебер М. Избранное. Образ общества.: Пер. с нем.. - М.: Юрист, 1994 - 704 с.
4. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму.. - К.: Основи, 1994 – 261с.
6. Вебер М. Соціологія. Загально історичні аналізи. Політика /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. – С. 104-172.
7. Гайденок П.П., Давыдов Ю.Н. История и рациональность. Социология М. Вебера и веберовский ренессанс. – М.: Политиздат, 1991. – 367 с.
8. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.279-300.
9. История теоретической социологии В 4 т. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). Т.2. – М.: Канон+, 1997. – 553 с. – С. 344-409.
10. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в истории и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. – 528 с. – С.69-134.

ТЕМА 2. СОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ В.ЗОМБАРТА

Лекція 5-6. Соціологічна концепція В.Зомбарта

Життєвий і творчий шлях В.Зомбарта. Завдання і структура соціології. Проект ноологічної соціології.

Історична соціологія господарства. Концепція органічно-еволюційного розвитку капіталізму. Роль духу в господарському житті. Поняття господарського духу. Докапіталістичний господарський спосіб мислення.

Структура капіталістичного етосу, виокремлення понять "міщанський дух" та "підприємницький дух". Поняття підприємства. Підприємець як завойовник-організатор-торговець. Ранні форми організації капіталістичного підприємства. Основні типи капіталістичних підприємств. "Міщанський дух": основні риси. "Свята господарність" та "ділова мораль". Буржуа як соціально-психологічний типаж. Роль юдаїзму і євреїв у формуванні сучасного капіталізму

Дослідження метаморфоз життя капіталістичного духу як альтернатива веберівському проекту теорії походження сучасного капіталізму.

Питання для самоконтролю

1. Вчення В.Зомбарта про соціокультурні передумови виникнення капіталізму.
2. Поняття докапіталістичного духу в концепції В.Зомбарта.
3. Поняття духу капіталізму.
4. Буржуа як носій духу капіталізму.
5. Структура капіталістичного етосу.
6. Проект ноосоціології.
7. Концепція органічно-еволюційного розвитку капіталізму.
8. Порівняльна характеристика поглядів М.Вебера і В.Зомбарта щодо походження і розвитку західного капіталізму.

Література:

1. Волков Ю.Г., Нечипуренко В.Н., Самыгин С.И. Социология: история и современность. Ростов на Дону, 1999. - С. 146-211.
2. История теоретической социологии. В 4-х т. Т. 2. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. - М.: Канон+, 1997. – 553 с. – С. 318-343.
3. Зомбарт В. Собрание сочинений в 3 т. Том 1. Буржуа: к истории духовного развития современного экономического человека / Пер. с нем. – СПб.: Изд-во "Владимир Даль", 2005 – С.49-173.
4. Зомбарт В. Предисловие // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Т. 4. - № 1. - С. 54-61.
5. Капитонов Э.А. Социология экономических систем В.Зомбарта и современность // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Т. 4. - № 1. - С. 79-88.
6. Шпакова Р.П. Макс Вебер и Вернер Зомбарт о западноевропейском капитализме // Социологические исследования. - 1992.- №12. – С.126-132.
7. Шпакова Р.П. Вернер Зомбарт — германский феномен // Социологические исследования. 1997. №2. С.115-121.
8. Шпакова Р.П. Вернер Зомбарт: в ожидании признания // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Т. 4. - № 1. - С. 62-78.

ТЕМА 3. СОЦІОЛОГІЯ В.ПАРЕТО

Лекція 7. Основні принципи соціології В.Парето

В.Парето та його час. Життєвий і творчий шлях. Специфіка розгляду природи людини та суспільства. Соціологія як емпірична наука. Предмет і мета соціології В.Парето. Методологія соціологічного пізнання. Логіко-експериментальний метод та його застосування в соціології.

Психологічні принципи соціологічної теорії дії. Ірраціоналістичний погляд на природу людини. Логічні та нелогічні вчинки. "Залишки" і "похідні" - їх місце і роль у структурах внутрішніх процесів детермінації людської поведінки. Основні класи залишків. "Похідні" як змінні елементи системи.

Лекція 8. Концепція еліти В.Парето

Базові принципи суспільної рівноваги. Теорія соціальної гетерогенності та циркуляції еліт. Поняття еліти. Два типи визначення еліти. Базові інструменти підтримки політичного панування еліти. Піраміда соціальної нерівності та динаміка її

історичного існування. Причини занепаду аристократії. Історія як "кладовище аристократії". Механізми забезпечення соціальної стабільності.

Концепція ідеології. Ідеологія як "деривації" емотивної сфери. Критика міфологем ліберально-демократичної ідеології. В.Парето в історичній перспективі.

Питання для самоконтролю

1. В.Парето про ірраціональний характер соціальної дії.
2. Резидуї та деривації в соціологічній концепції В.Парето.
3. Ідеї та принципи концепції циркуляції еліт в роботі В.Парето "Соціалістичні системи".
4. Вчення В.Парето про суспільство як систему взаємодії індивідів.

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с. – С.421-508.
2. История теоретической социологии. В 4-х т. Т. 2. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. М.: Канон+, 1997. – 553 с. – С. 22-42.
3. Парето В. Компендиум по общей социологии./Пер.с итал. – М.: Издательский дом ГУВШЭ, 2008. – 511 с.
4. Парето В. Социалистические системы // Теоретическая социология. Антология. – М., 2002. – С. 249-313.
5. Парето В. Социалистическая опасность // Социологические исследования. - 2001. - № 5. - С. 96-105.
6. Парето В. О применении социологических теорий // Социологические исследования. -1995. - № 10. - С. 137-145.
7. Парето В. Трансформация демократии // Тексты по истории социологии XIX-XX в.в. Хрестоматия / Сост. и отв. ред. В.И. Добренев, Л.П. Беленкова., - М., 1994. – С. 169-177.

ТЕМА 4. ЧИКАЗЬКА СОЦІОЛОГІЧНА ШКОЛА

Лекція 9. Чиказька школа та формування американської соціологічної традиції

Розвиток соціологічної науки на тлі американської культурної традиції. Особливості становлення та інституціоналізації соціологічного знання у США. Соціокультурні обумовленості американської соціології: емпіризм, утилітарно-прагматична орієнтація досліджень, інтерес до "технологічної" сторони соціологічного знання, домінування стабілізаційних форм мислення над кризовими, соціальний-реформізм.

Періодизація діяльності Чиказької школи. Характерні риси дослідницької стратегії Чиказької школи. Соціологічна теорія та емпіричні дослідження як прагнення до поєднання методологічних позицій. Основні творчі союзи (дослідницькі альянси) Чиказької школи: Р.Парк та Е.Берджес, В.Томас та Ф.Знанецький.

Лекція 10. Еволюціоністсько-реформістський підхід Р.Парка

Соціологія Р.Парка: основні цілі і завдання соціологічного знання. Соціологія як наука про колективну поведінку. Теорія соціальної еволюції Р.Парка. Рівні соціально-еволюційних процесів. "Біотичний" базис суспільного життя. Роль конкуренції і конфліктів в житті суспільства.

Сучасне міське середовище як основний об'єкт дослідницьких інтересів лідера Чиказької школи (місто як "соціальна лабораторія"). Місто як соціальний організм. Теорія міжетнічної та міжкультурної взаємодії. Дослідження соціальних проблем емігрантських діаспор. Теорія маргінальної особистості.

Метод соціального картографування та досвід його практичного застосування. Монографічне вивчення "соціальної топографії" Чикаго – концепція концентричних зон Е.Беджеса. Дослідження соціальних проблем в роботах Л.Вірта "Гетто", Р.Каван "Суїцид" та Е.Стоунквіста "Маргінальна особистість" та ін.

Лекція 11. Соціально-психологічна концепція В.Томаса та Ф.Знанецького

В. Томас і Ф. Знанецький: основні ідеї спільної роботи "Польський селянин в Європі та Америці". Особливості методичної бази дослідження (обґрунтування якісних методів, застосування методу аналізу особистих документів). Теоретична проблема роботи – механізми пристосування індивіда до зовнішніх умов оточуючого середовища. Поняття цінностей та установок. Теорія мотивації соціальної поведінки і ментальної типологізації соціальних ситуацій. Погляд на проблему соціальної адаптації. Пристосування через пасивність (конформізм) і пристосування через активність (творчий підхід). Спроба побудови універсальної класифікації соціально-характерологічних типів адаптивної поведінки. Ситуаційний аналіз В.Томаса. Теоретичне значення емпіричних досліджень В.Томаса і Ф.Знанецького.

Питання для самоконтролю

1. Основні ідеї та проблеми Чиказької школи в соціології.
2. Особливості становлення та інституціоналізації соціологічного знання у США.
3. Періодизація діяльності Чиказької школи.
4. Теоретичні джерела Чиказької школи.
5. Характерні риси дослідницької стратегії Чиказької школи.
6. Предмет, цілі і завдання соціології Р.Парка.
7. Теорія соціальної еволюції: рівні соціально-еволюційних процесів.
8. Суспільство як органічна система.
9. Дослідження проблем міста в працях учнів і послідовників Р.Парка (Е.Берджес, Л.Вірт, Е.Стоунквіст).
10. Концепція соціального контролю Р.Парка.
11. Проблеми соціальної екології та життя людей у великих містах в соціологічній спадщині Р.Парка та Е.Берджеса.
12. Біографічний метод і його використання у праці В.Томаса і Ф.Знанецького "Польський селянин в Європі та Америці".
13. Поняття цінностей та установок.
14. Типологія адаптивної поведінки.
15. Теоретичне значення емпіричних досліджень В.Томаса і Ф.Знанецького.

16. Концепція соціальної дії Ф.Знанецького.
17. Ситуаційний аналіз В.Томаса
18. "Людський коефіцієнт" в соціологічній концепції Ф.Знанецького.

Література:

1. Бёрджесс Э. Рост города: Введение в исследовательский проект // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 2000, № 4. С. 122-136.
2. Бурганова Л.А. Институционализация социологии в США // Социологические исследования. 1998. № 11. С. 88-94 // Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/297/883/1216/016.BOURGANOVA.pdf>
3. Буровой М. Развитие американской социологии: дилеммы институционализации и профессионализации // Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/507/560/1216/007bUROWOJ.pdf>
4. Вирт Л. Урбанизм как образ жизни // Вирт Л. Избранные работы по социологии. М.: ИНИОН РАН, 2005. – С. 93-118.
5. Вирт Л. Гетто (главы из книги) // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 2005, № 1. С. 126-156; № 2. С. 114-143.
6. Ганс Г. Социология в Америке: наука и общество // Социологические исследования. - 1990. - №5. - С.130-144 Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/695/832/1219/18-Gans.pdf>
7. Знанецкий Ф. Исходные данные социологии //Американская социологическая мысль: тексты. Под ред. В.И. Добренкова. - М., 1994. - С. 62-77.
8. История теоретической социологии. В 4-х т. Том 3. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. - М.: Изд. "Канон+" ОИ "Реабилитация", 2002. – 448 с. – с. 103-139.
9. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в истории и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. – 528 с. – С. 275-318; С. 441-513.
10. Парк Р. Город как социальная лаборатория. // Социологическое обозрение. – 2002. Том 2. №3. – С. 1-10.
11. Парк Р. Городское сообщество как пространственная конфигурация и моральный порядок. // Социологическое обозрение. – 2006. – Том 5. №1. – С. 11-19.
12. Парк Р. Экология человека // Теория общества. Сборник./ Под общ. ред. А.Ф. Филиппова. - М., 1999. С.384-400.
13. Парк Р.Э. Избранные очерки. Сб. переводов/ РАН. ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. исследований. Огд. Социологии и социал. психологии; Сост и пер. с англ. В.Н.Николаев. – М., 2011. – 320 с. – (Серия: Теория и история социологии) – С. 217-240.
14. Современная американская социология. Под. ред. В.И. Добренкова. - М.: Изд-во МГУ, 1994. – 426 с. – С. 3-62.
15. Томас У., Знанецкий Ф. Методологические заметки // Американская социологическая мысль: тексты. Под ред. В.И. Добренкова. - М., 1994. - С.335-357.

ТЕМА 5. СОЦІОЛОГІЯ П.СОРОКІНА

Лекція 16. Соціологічна концепція П.Сорокіна

Життєвий і творчий шлях П.Сорокіна: метаморфози історичної долі епохи у дзеркалі метаморфоз особистої долі соціолога. Російський та американський періоди

творчості П.Сорокіна. Сорокі та його вчителі – М.Ковалевський та Е.В. де Роберті. «Злочин і кара, подвиг та винагорода» - творчий дебют молодого Сорокіна. Теорія соціальних норм. Мораль і право як механізми соціальної регуляції поведінки індивіда.

Структура соціологічного знання (соціальна аналітика, соціальна механіка і соціальна статика). Взаємодія індивідів як найпростіша мікроструктура реальності соціального життя. Соціальна механіка як теорія факторної детермінації соціальних процесів.

Лекція 13. Теорія соціальної стратифікації та соціокультурна динаміка

Теорія соціальної стратифікації і мобільності П.Сорокіна. Суспільство як ієрархізований простір соціальних координат. Поняття одномірної і багатомірної стратифікації і соціальної мобільності. Основні сфери стратифікаційного розподілу суспільства. Різновиди соціальних переміщень. Історичне різноманіття інститутів (каналів) і механізмів соціальної мобільності.

Теорія соціокультурної динаміки. П.Сорокін про чуттєву, умоглядну та ідеалістичну "суперсистеми" та про цикли соціокультурної динаміки. Закон перманентних флуктуацій соціального розвитку ті критика лінійно-прогресистських теорій соціального розвитку.

Інтегралізм як основна риса соціологічного світогляду П.Сорокіна.

Питання для самоконтролю:

1. Російський та американський періоди творчості П.Сорокіна.
2. Структура соціологічного знання за П.Сорокіним (соціальна аналітика, соціальна механіка і соціальна статика).
3. П.Сорокін про взаємодію індивідів як найпростішу мікроструктуру реальності соціального життя.
4. Теорія соціальної стратифікації і мобільності П.Сорокіна.
5. Поняття соціальної стратифікації, основні сфери стратифікаційного розподілу суспільства за П.Сорокіним.
6. Поняття та види соціальної мобільності за П.Сорокіним.
7. Вертикальні канали соціальної мобільності за П.Сорокіним.
8. Теорія соціокультурної динаміки П.Сорокіна.
9. П.Сорокін про чуттєву, умоглядну та ідеалістичну "суперсистеми" та про цикли соціокультурної динаміки.
10. Соціологія революції П.Сорокіна.
11. Інтегралізм як основна риса соціологічного світогляду П.Сорокіна.

Література:

1. П. А. Сорокин. Социокультурная динамика и эволюционизм// Американская социологическая мысль. Тексты. – М., 1994.
2. История теоретической социологии. В 4-х т. Том 3. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. - М.: Изд. "Канон+" ОИ "Реабилитация", 2002. – 448 с. – с. 140-149.

3. Кравченко С.А. П.А. Сорокин о природе социальных кризисов, путях их преодоления и современность // Электронный ресурс: <http://www.isprras.ru/pics/File/Sorokin/Kravchenko.pdf>
4. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в истории и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. – С.371-436.
5. Сорокин П.А. Главные тенденции нашего времени / Пер. с англ., сост. и послесл. Т.С. Васильевой. - М.: Наука, 1997. – 416 с.
6. Сорокин П.А. Моя философия — интегрализм / Пер. с англ. С.В. Карпушиной // Социологические исследования. - 1992. - №10. - С.134-139.
7. Сорокин П.А. Обзор циклических концепций социально-исторического процесса // Социологические исследования. - 1998. - №12. - С.3-14.
8. Сорокин П. А. Система социологии : [В 2 т.] — М. : Наука, 1993. — (Социологическое наследие). - Т. 1 : Социальная аналитика: учение о строении простейшего (родового) социального явления.- 594с.
9. Сорокин П. А. Система социологии : [В 2 т.]. – М.: Наука, 1993. – Т. 2: Социальная аналитика: учение о строении сложных социальных агрегатов. 595с.
10. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика: исследование изменений в Больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений. – Спб.: ЗХГИ, 2000. – 1054 с.
11. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с..

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Класичні соціологічні теорії кінця ХІХ ст.

ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ М.ВЕБЕРА.

Семінар 1. Філософсько-методологічні засади соціальних досліджень М.Вебера

1. Теоретичні джерела поглядів М.Вебера. Ідея відмінності предмету і методу наук про природу та наук про культуру.
2. Принцип "віднесення до цінності" та "свободи від оцінки".
3. Ідеальний тип як логічна конструкція.

Семінар 2. Розуміюча соціологія М.Вебера

1. Місце розуміння в соціології Вебера.
2. Поняття "соціальна дія". Типологія соціальної дії.
3. Теорія раціоналізації М.Вебера:
 - ✓ раціоналізація соціальної дії
 - ✓ типи раціональності: формальна та матеріальна раціональність
 - ✓ М.Вебер про світовий процес культурної раціоналізації і його прояви в різних культурах.

Семінар 3. Соціологія політики М.Вебера

1. Поняття "панування".
2. Типи панування: традиційне, харизматичне, легальне. Співвідношення між типами соціальної дії і панування.
3. Концепція бюрократії
4. М. Вебер про політику як покликання і професію;
5. Значення веберівських ідей для сучасної соціології політики.

Семінар 4. Соціологія релігії М.Вебера

1. Зв'язок релігії та економіки:
 - ✓ "дух" капіталізму як ідеальний тип, його основні ознаки;
 - ✓ Вебер про вибірккову спорідненість між протестантською етикою та капіталістичною економікою.
 - ✓ Класифікація світових релігій
2. Внесок М.Вебера в історію світової соціології.

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с. – С.509-598.
2. Вебер М. Господарська етика світових релігій. Вступ. // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. С.397-436.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму.. - К.: Основи, 1994 – 261с.
4. Вебер М. Основні поняття соціології. §1-2. // Вебер М. Господарство і суспільство: нариси соціології розуміння. / Пер. з нім. – К.: Вид.дім "Всесвіт", 2012. – С. 23-39.

5. Вебер М. Про деякі категорії соціології розуміння. // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. – С. 104-156.
6. Вебер М. Попередні зауваження до "Зібрання праць з соціології релігії" // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. – С.338-354.
7. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. – С. 157-172.
8. Вебер М. Покликання до політики // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. – С. 173-191.
9. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с. – С.279-300.
10. История теоретической социологии В 4 т. / Ю.Н. Давыдов (отв.ред.,сост.). Т.2. – М.: Канон+, 1997. – 553 с. – С. 344-409.
11. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в истории и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. – 528 с. – С.69-134.

ТЕМА 2. СОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ В.ЗОМБАРТА

Семінар 5.

1. Докапіталістичне господарювання: основні принципи та носії.
2. Буржуа як соціально-психологічний тип.
3. Структура капіталістичного етосу.
4. Поняття підприємницького духу. Основні типи капіталістичних підприємців.
5. Міщанський дух: складові елементи та носії.

Семінар 6.

1. Концепція органічно-еволюційного розвитку капіталізму:
2. Порівняльна характеристика поглядів М.Вебера і В.Зомбарта щодо походження і розвитку західного капіталізму.
3. Структура соціології. Проект ноологічної соціології.

Література:

1. Волков Ю.Г., Нечипуренко В.Н., Самыгин С.И. Социология: история и современность. Ростов на Дону, 1999. - С. 146-211.
2. История теоретической социологии. В 4-х т. Т. 2. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. - М.: Канон+, 1997. – 553 с. – С. 318-343.
3. Зомбарт В. Собрание сочинений в 3 т. Том 1. Буржуа: к истории духовного развития современного экономического человека / Пер. с нем. – СПб.: Изд-во "Владимир Даль", 2005 – С.49-173.
4. Зомбарт В. Предисловие // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Т. 4. - № 1. - С. 54-61.
5. Капитонов Э.А. Социология экономических систем В.Зомбарта и современность // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Т. 4. - № 1. - С. 79-88.
6. Шпакова Р.П. Макс Вебер и Вернер Зомбарт о западноевропейском капитализме // Социологические исследования. - 1992.- №12. – С.126-132.

ТЕМА 3. СОЦІОЛОГІЯ В.ПАРЕТО

Семінар 7. Соціологія як логіко-експериментальна наука.

1. Логіко-експериментальний метод та його застосування в соціології.
2. Логічні та нелогічні дії.
3. Психологічні принципи соціологічної теорії дії. "Резидуї" та "дери́вації".

Семінар 8. Теорія еліти В.Парето

1. Поняття еліти в концепції В.Парето.
2. Теорія циркуляції еліти.
3. Концепція ідеології.
4. Соціологія В.Парето в історичній перспективі.

Література:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с. – С.421-508.
2. История теоретической социологии. В 4-х т. Т. 2. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. М.: Канон+, 1997. – 553 с. – С. 22-42.
3. Парето В. Компендиум по общей социологии./Пер.с итал. – М.: Издательский дом ГУВШЭ, 2008. – 511 с.
4. Парето В. Социалистические системы // Теоретическая социология. Антология. – М., 2002. – С. 249-313.
5. Парето В. Социалистическая опасность // Социологические исследования. - 2001. - № 5. - С. 96-105.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Соціологічна думка в Європі та Америці на початку ХХ ст.

ТЕМА 4. ЧИКАЗЬКА СОЦІОЛОГІЧНА ШКОЛА

Семінар 9. Чиказька школа та формування американської соціологічної традиції

1. Особливості становлення та інституціоналізації соціологічного знання у США.
2. Періодизація діяльності Чиказької школи.
3. Теоретичні джерела Чиказької школи.
4. Характерні риси дослідницької стратегії Чиказької школи.

Семінар 10. Еволюціоністсько-реформістський підхід Р.Парка

1. Предмет, цілі і завдання соціології за Р.Парком.
2. Теорія соціальної еволюції: рівні соціально-еволюційних процесів.
3. Суспільство як органічна система.
4. Основні напрямки соціологічного дослідження міста в працях представників Чиказької школи.

Семінар 11. Соціально-психологічна концепція В.Томаса та Ф.Знанецького.

1. Біографічний метод і його використання у праці У.Томаса і Ф.Знанецького "Польський селянин в Європі і Америці".

2. Ситуаційний аналіз У.Томаса.
3. Соціологія знання Ф.Знанецького.
4. Поняття "людського коефіцієнту" в соціологічній концепції Ф.Знанецького.
5. Теоретичне значення емпіричних досліджень У.Томаса і Ф.Знанецького.

Література:

- 16.Бёрджесс Э. Рост города: Введение в исследовательский проект // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 2000, № 4. С. 122-136.
- 17.Бурганова Л.А. Институционализация социологии в США // Социологические исследования. 1998. № 11. С. 88-94 // Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/297/883/1216/016.BOURGANOVA.pdf>
- 18.Буровой М. Развитие американской социологии: дилеммы институционализации и профессионализации // Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/507/560/1216/007bUROWOJ.pdf>
- 19.Вирт Л. Урбанизм как образ жизни // Вирт Л. Избранные работы по социологии. М.: ИНИОН РАН, 2005. – С. 93-118.
- 20.Ганс Г. Социология в Америке: наука и общество // Социологические исследования. - 1990. - №5. - С.130-144 Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/695/832/1219/18-Gans.pdf>
- 21.Знанецкий Ф. Исходные данные социологии //Американская социологическая мысль: тексты. Под ред. В.И. Добренькова. - М., 1994. - С. 62-77.
- 22.Знанецкий Ф. Мемуары как объект исследования // Социологические исследования. - 1989. - №1. С.106-109.
- 23.Зорбо Х.У. Золотой Берег и труппы (избранные главы) // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 2004, № 3. С. 115-154; № 4. С. 140-178.
- 24.История теоретической социологии. В 4-х т. Том 3. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. - М.: Изд. "Канон+" ОИ "Реабилитация", 2002. – 448 с. – с. 103-139.
- 25.Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в истории и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. – 528 с. – С. 275-318; С. 441-513.
- 26.Парк Р. Город как социальная лаборатория. // Социологическое обозрение. – 2002. Том 2. №3. – С. 1-10.
- 27.Парк Р. Городское сообщество как пространственная конфигурация и моральный порядок. // Социологическое обозрение. – 2006. – Том 5. №1. – С. 11-19.
- 28.Парк Р. Экология человека // Теория общества. Сборник./ Под общ. ред. А.Ф. Филиппова. - М., 1999. С.384-400.
- 29.Парк Р.Э. Культурный конфликт и маргинальный человек // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 1998, № 2. С. 172-175.
- 30.Парк Р.Э. Личность и культурный конфликт // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 1998, № 2. С. 175-192.
- 31.Парк Р.Э. Человеческая миграция и маргинальный человек // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 1998, № 2. С. 167-176.
- 32.Современная американская социология. Под. ред. В.И. Добренькова. - М.: Изд-во МГУ, 1994. – 426 с. – С. 3-62.

33.Томас У., Знанецкий Ф. Методологические заметки // Американская социологическая мысль: тексты. Под ред. В.И. Добренькова. - М., 1994. - С.335-357.

ТЕМА 5. СОЦІОЛОГІЯ П.СОРОКІНА

Семінар 12. Соціологічна концепція П.Сорокіна (2 год.)

1. Структура соціологічного знання: соціальна аналітика, соціальна механіка і соціальна статика.
2. Теорія соціальних норм.
3. Теорія соціокультурної динаміки П.Сорокіна
 - ✓ Чуттєва, умоглядна та ідеалістична "суперсистеми"
 - ✓ Цикли соціокультурної динаміки.

Семінар 13. Теорія соціальної стратифікації та соціокультурна динаміка

1. Поняття соціальної стратифікації, основні сфери стратифікаційного розподілу суспільства.
2. Поняття та види соціальної мобільності.
3. Канали та механізми соціальної мобільності.

Література:

1. П. А. Сорокин. Социокультурная динамика и эволюционизм// Американская социологическая мысль. Тексты. – М., 1994.
2. История теоретической социологии. В 4-х т. Том 3. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. - М.: Изд. "Канон+" ОИ "Реабилитация", 2002. – 448 с. – с. 140-149.
3. Кравченко С.А. П.А. Сорокин о природе социальных кризисов, путях их преодоления и современность // Электронный ресурс: <http://www.isprras.ru/pics/File/Sorokin/Kravchenko.pdf>
4. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в истории и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. – С.371-436.
5. Сорокин П.А. Главные тенденции нашего времени / Пер. с англ., сост. и послесл. Т.С. Васильевой. - М.: Наука, 1997. – 416 с.
6. Сорокин П.А. Моя философия — интегрализм / Пер. с англ. С.В. Карпушиной // Социологические исследования. - 1992. - №10. - С.134-139.
7. Сорокин П.А. Обзор циклических концепций социально-исторического процесса // Социологические исследования. - 1998. - №12. - С.3-14.
8. Сорокин П. А. Система социологии : [В 2 т.] — М. : Наука, 1993. — (Социологическое наследие). - Т. 1 : Социальная аналитика: учение о строении простейшего (родового) социального явления.- 594с.
9. Сорокин П. А. Система социологии : [В 2 т.]. – М.: Наука, 1993. – Т. 2: Социальная аналитика: учение о строении сложных социальных агрегатов. 595с.
- 10.Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика: исследование изменений в Больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений. – Спб.: ЗХГИ, 2000. – 1054 с.
- 11.Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с..

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Для самостійної роботи студентам пропонується опрацювання літератури, яка безпосередньо пов'язана з матеріалами лекційних та семінарських занять і покликана сприяти розширенню і поглибленню знань в межах основних тем дисципліни.

Перевірка виконання завдань для самостійної роботи відбуватиметься за допомогою тестових завдань.

ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ М.ВЕБЕРА.

1. Аналіз роботи М.Вебера "Основні поняття соціології".
 - ✓ Предмет і завдання соціології.
 - ✓ 2 значення поняття "сенс".
 - ✓ Розрізнення поведінки та дії.
 - ✓ Поняття розуміння, його види.
 - ✓ Поняття соціальної дії, мотиви соціальної дії.
2. Аналіз роботи М.Вебера "Господарська етика світових релігій".
3. М.Вебер про науку як професію і покликання (за роботою "Про внутрішнє покликання до науки")
4. Типи раціональності за М.Вебером (за статтею С.Калберга " Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History")

Література:

1. Kalbergs S. Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History, //American Journal of Sociology, 85 P.1145-1179.
2. Вебер М. Господарська етика світових релігій. Вступ. // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. С.397-436.
3. Вебер М. Основні поняття соціології. §1-2. // Вебер М. Господарство і суспільство: нариси соціології розуміння. / Пер. З нім. – К.: Вид.дім "Всесвіт", 2012. – С. 23-39.
4. Вебер М. Попередні зауваження до "Зібрання праць з соціології релігії" // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. – С.338-354.

ТЕМА 2. СОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ В.ЗОМБАРТА

1. Роль євреїв та юдаїзму у становленні сучасного капіталізму (за працею "Євреї та економіка")

Література:

1. Зомбарт В. Собрание починений в 3 т. Том 2. Торгаши и герои. Евреи и экономика. – М.: Издво "Владимир Даль", 2005 – С.317-445.

ТЕМА 3. СОЦІОЛОГІЯ В.ПАРЕТО

1. Аналіз роботи В.Парето «Про застосування соціологічних теорій».
2. Аналіз статті В.Парето «Трансформація демократії».

Література:

1. Парето В. О применении социологических теорий // Социологические исследования. -1995. - № 10. - С. 137-145.
2. Парето В. О применении социологических теорий // Социологические исследования. – 1996. – № 1. – С.108-119.
3. Парето В. О применении социологических теорий // Социологические исследования. – 1996. – № 2. – С. 115-124.
4. Парето В. Трансформация демократии // Тексты по истории социологии XIX-XX в.в. Хрестоматия / Сост. и отв. ред. В.И. Добренко, Л.П. Беленкова., - М., 1994. – С. 169-177.

ТЕМА 4. ЧИКАЗЬКА СОЦІОЛОГІЧНА ШКОЛА

1. Людська екологія як частина соціології та її модифікації (Р.Парк, Р. Маккензи, Л. Вірт, Е. Х'юз).
2. Концепція маргінальної людини та її модифікації в працях представників Чиказької школи (Р. Парк, Е. Стоунквіст, Е. Х'юз).
3. Вклад Чиказької школи в розвиток кримінології у США:
 - ✓ дослідження Ф. Трешера "Шайка"
 - ✓ дослідження Д. Ландеско "Організована злочинність в Чикаго"
4. Історичний і соціологічний аналіз гетто в однойменній праці Л.Вірта.

Література:

1. Вирт Л. Гетто (журнальний варіант) // Вирт Л. Избранные работы по социологии. М.: ИНИОН РАН, 2005. С. 178-191.
2. Вирт Л. Человеческая экология // Вирт Л. Избранные работы по социологии. М.: ИНИОН РАН, 2005. С. 39-50.
3. Ландеско Д. Организованная преступность в Чикаго (автореферат) // Личность. Культура. Общество. 2003. Том V, выпуск 3/4. С. 204-236.
4. Маккензи Р.Д. Область человеческой экологии // Личность. Культура. Общество. 2003. Том V, выпуск 3-4. С. 174-188.
5. Маккензи Р.Д. Экологический подход к изучению человеческого сообщества // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 2000, № 4. С. 136-152.
6. Парк Р.Э. Культурный конфликт и маргинальный человек // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 1998, № 2. С. 172-175.
7. Парк Р.Э. Личность и культурный конфликт // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 1998, № 2. С. 175-192.
8. Парк Р.Э. Человеческая миграция и маргинальный человек // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 1998, № 2. С. 167-176.

9. Стоунквист Э.В. Маргинальный человек: Исследование личности и культурного конфликта (автореферат диссертации с примечаниями 1961 г.) // Личность. Культура. Общество. 2006. Том VIII, выпуск 1. С. 9-36.
10. Парк Р.Э. Экология человека // Теоретическая социология: Антология: В 2 ч. / Сост. и общ. ред. С.П. Баньковской. М., 2002. Ч. 1. С. 374-390.
11. Трэшер Ф.М. Шайка: Исследование 1313 шаек Чикаго (автореферат диссертации) // Личность. Культура. Общество. 2003. Том V, выпуск 3/4. С. 237-244.
12. Хьюз Э.Ч. Действующие предприятия: изучение американских институтов (перевод не публиковался)
13. Хьюз Э.Ч. Изучение институтов // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 2003, № 4. С. 118-126.
14. Хьюз Э.Ч. Институциональная должность и персонa // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 2003, № 4. С. 127-138.

ТЕМА 5. СОЦІОЛОГІЯ П.СОРОКІНА

1. Дослідження П.Сорокіним "соціально-патологічних феноменів" (глобальних суспільних катаклізмів та їх актуальних, соціальних наслідків) у праці "Голод як фактор".

Література:

1. Сорокин П.А. Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь. – М.: Academia & LVS. 2003. – С.271-404.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Принципи розуміючої соціології в роботі М.Вебера „Про деякі категорії соціології розуміння”.
2. М.Вебер про специфіку соціально-наукового пізнання.
3. Концепція ідеальних типів М.Вебера
4. Концепція соціальної дії М.Вебера. Класифікація типів соціальної дії.
5. Принцип віднесення до цінності і незалежності від оцінки в методології М.Вебера.
6. Поняття "раціональність" в соціологічній концепції М.Вебера.
7. М.Вебер "Протестантська етика і дух капіталізму": основні проблеми.
8. М.Вебер про роль протестантських сект у формуванні капіталістичної економіки.
9. М.Вебер про бюрократію.
10. М.Вебер про науку як професію і покликання.
11. Соціологія релігії М.Вебера.
12. Позитивістська та антипозитивістська традиції в класичній соціології.
13. Проблеми політичної соціології в роботі М.Вебера: „Три чисті типи легітимного панування”.
14. Порівняльна характеристика соціальної методології К.Маркса і М.Вебера (основні принципи).
15. Проект ноологічної соціології В.Зомбарта.
16. В.Зомбарт та його вчення про капіталізм.
17. Поняття докапіталістичного та капіталістичного духу в концепції В.Зомбарта.
18. Порівняльна характеристика поглядів М.Вебера і В.Зомбарта щодо походження та розвитку західного капіталізму
19. В.Парето про ірраціональний характер соціальної дії.
20. Резидуї та деривації в соціологічній концепції В.Парето.
21. Ідеї та принципи концепції циркуляції еліт в роботі В.Парето „Соціалістичні системи”.
22. Вчення В.Парето про суспільство як систему взаємодії індивідів.
23. Концепція ідеології В.Парето.
24. Особливості становлення та інституціоналізації соціологічного знання у США.
25. Періодизація діяльності Чиказької школи.
26. Теоретичні джерела Чиказької школи.
27. Характерні риси дослідницької стратегії Чиказької школи.
28. Основні ідеї та проблеми Чиказької школи в соціології.
29. Концепція соціального контролю Р.Парка.
30. Проблеми соціальної екології та життя людей у великих містах в соціологічній спадщині Р.Парка та Е.Берджеса.
31. Біографічний метод в соціології (В.Томас і Ф.Знанецький "Польський селянин в Європі та Америці").
32. Концепція соціальної дії Ф.Знанецького.
33. "Людський коефіцієнт" в соціологічній концепції Ф.Знанецького.
34. Російський та американський періоди творчості П.Сорокіна.

35. Структура соціологічного знання за П.Сорокіним (соціальна аналітика, соціальна механіка і соціальна статика).
36. П.Сорокін про взаємодію індивідів як найпростішу мікроструктуру реальності соціального життя.
37. Теорія соціальної стратифікації та мобільності П.Сорокіна.
38. Поняття соціальної стратифікації, основні сфери стратифікаційного розподілу суспільства за П.Сорокіним.
39. Поняття та види соціальної мобільності за П.Сорокіним.
40. Вертикальні канали соціальної мобільності за П.Сорокіним.
41. Теорія соціокультурної динаміки П.Сорокіна.
42. П.Сорокін про чуттєву, умоглядну та ідеалістичну "суперсистеми" та про цикли соціокультурної динаміки.
43. Соціологія революції П.Сорокіна.
44. Інтегралізм як основна риса соціологічного світогляду П.Сорокіна.

8. ТЕСТИ

Тестовий модульний контроль – оцінювання протягом семестру для перевірки засвоєння навчального матеріалу.

1. **М.Вебер вважав, що предметом соціології є:**
 - 1) соціальні факти
 - 2) соціальна дія
 - 3) соціальні форми
 - 4) соціальні цілі
2. **Важливим евристичним принципом сучасної науки, що перетворює наше індивідуальне враження в об'єктивне і загальнозначуще судження, М.Вебер вважає:**
 - 1) принцип свободи від оцінок
 - 2) принцип віднесення до цінностей
 - 3) принцип об'єктивності
 - 4) принцип суб'єктивності
3. **Дію, яка завжди підпорядкована певним "заповідям" або "вимогам", у виконанні яких індивід бачить свій обов'язок, М.Вебер відносить до категорії:**
 - 1) цілераціональної дії
 - 2) традиційної дії
 - 3) афективної дії
 - 4) ціннісно-раціональної дії
4. **Тип панування, який ґрунтується на певній системі запроваджених правил, які визначають, хто, кому і яким чином підпорядковується, Вебер називає:**
 - 1) харизматичним пануванням
 - 2) традиційним пануванням
 - 3) легальним пануванням
 - 4) логічним пануванням
5. **Формальній структурі капіталістичної економіки НАЙБІЛЬШЕ відповідає тип панування:**
 - 1) традиційний
 - 2) харизматичний
 - 3) ціннісно-раціональний
 - 4) бюрократичний
6. **До якої праці належить наведена цитата: "Докапіталістична людина - це природна людина. Людина, яка ще не балансує на голові і не бігає на руках (як це робить економічна людина наших днів), але твердо стоїть на землі обома ногами і на них ходить по світу. Знайти її господарський образ думок тому неважко: він ніби сам собою впливає з людської природи"?**
 - 1) "Буржуа: етюди з історії розвитку сучасної економічної людини"
 - 2) "Протестантська етика і дух капіталізму"
 - 3) "Про поділ суспільної праці"
 - 4) "Капітал"
7. **За В.Зомбартом, "капіталістичний дух" виникає в результаті злиття:**
 - 1) міщанського та підприємницького духу
 - 2) підприємницького та завойовницького духу

- 3) міщанського та авантюристського духу
- 4) підприємницького та єврейського духу
8. Девізом якого типу "духу" за Зомбартом є "Ощадливість, старанність, помірність":
 - 1) підприємницького
 - 2) авантюрного
 - 3) міщанського
 - 4) селянського
9. Напрямок наукової соціології за Зомбартом, що вивчає, використовуючи метод розуміння, "усуспільнений дух", який проявляє себе в соціальних інститутах:
 - 1) ноосоціологія
 - 2) логіко-експериментальна соціологія
 - 3) психологічна соціологія
 - 4) позитивна соціологія
10. Які види соціальної дії досліджував у своїх працях В.Парето?
 - 1) суб'єктивні та об'єктивні
 - 2) логічні та нелогічні
 - 3) традиційні та сучасні
 - 4) індивідуальні та колективні
11. Стабільна складова людських дій – стійкі мотиваційні комплекси, пов'язані з емоціями і вкорінені в інстинктивних глибинах психіки, це, за Парето:
 - 1) залишки
 - 2) похідні
 - 3) цілі
 - 4) цінності
12. Хто є автором "закону циркуляції еліт"?
 - 1) В.Парето
 - 2) Н.Макіавелі
 - 3) К.Маркс
 - 4) В.Липинський
13. Хто був ідейним лідером Чиказької соціологічної школи?
 - 1) Р.Парк
 - 2) Т.Парсонс
 - 3) П.Сорокін
 - 4) Е.Дюркгейм
14. Хто з представників Чиказької школи в соціології вважав соціальну дію основною теоретичною категорією, яка віддзеркалює внутрішню динаміку будь-яких соціальних систем (одна відповідь):
 - 1) М.Вебер
 - 2) Ф.Знанецький
 - 3) Т.Парсонс
 - 4) Р.Парк
15. Яка тема була домінуючою в дослідженнях представників Чиказької соціологічної школи?

- 1) публічна соціологія
 - 2) дослідження міста
 - 3) тероризм в Америці
 - 4) критика індустріального суспільства
- 16. "Суперницька кооперація" властива як біотичному, так і соціальному рівню, що надає суспільству характеристик організму, формуючи його структуру, регулюючи послідовність порушень і відновлення рівноваги в розвитку соціального організму:**
- 1) конфлікт
 - 2) консенсус
 - 3) конкуренція
 - 4) координація
- 17. Яке поняття характеризує, згідно з П.Сорокіним, процес переміщення об'єктів у соціальному просторі:**
- 1) стратифікація
 - 2) дезінтеграція
 - 3) аномія
 - 4) мобільність
- 27. Яке із тверджень, що характеризують концепцію соціокультурних систем П.Сорокіна, є НЕвірним?**
- 1) соціокультурна система характеризується внутрішньою єдністю
 - 2) без культурного регулювання соціальне життя було б неможливим
 - 3) зміна соціокультурних систем відбувається лінійним шляхом
 - 4) соціальний світ має подвійну природу – соціальну і культурну
- 28. Канали вертикальної соціальної мобільності були досліджені:**
- 1) К.Марксом
 - 2) П.Сорокіним
 - 3) В.Парето
 - 4) Е.Дюркгеймом
- 29. В якій послідовності, на думку П.Сорокіна, чергуються форми культури, які він виділяв?**
- 1) чуттєва => ідеаціональна => ідеалістична
 - 2) ідеаціональна => чуттєва => ідеалістична
 - 3) ідеалістична => чуттєва => ідеаціональна
 - 4) чуттєва => ідеалістична => ідеаціональна
- 30. Яка, на думку П. Сорокіна, причина чергування форм культури в історії?**
- 1) зміна матеріальних умов життя
 - 2) поглиблення поділу праці
 - 3) іманентна криза кожної форми культури
 - 4) боротьба суспільних груп за владу

ОРІЄНТОВНІ НОРМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, ВМІНЬ ТА КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ

Дисципліна "Історія соціології. Класична соціологія початку ХХ ст." передбачає організацію системи поточного, модульного та підсумкового контролю. Навчальна дисципліна складається з двох модулів та оцінюється за кредитно-модульною системою.

Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою, що включає рейтингові бали за перелік робіт (*аудиторну роботу, самостійну роботу, модульний контроль та іспит*).

Форми поточного контролю:

№ п/п	Виконана робота	Кількість балів
1	Відповідь на семінарському занятті	4
2	Доповнення на семінарському занятті	2
3	Модульна контрольна робота	25X2
	Всього:	30X2

Модульний контроль

Модульний контроль знань студентів проводиться після завершення вивчення кожного модуля та передбачає виконання наступних завдань:

I модуль: модульна контрольна робота у вигляді тесту.

II модуль: модульна контрольна робота у вигляді тесту.

Співвідношення семестрової роботи та заліку складає 80:20.

	Змістовий модуль 1 (ЗМ 1)	Змістовий модуль 2 (ЗМ 2)	Іспит	Разом (підсумкова оцінка)
Максимальна оцінка в балах	30	30	40	100

РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ

Оцінка	Критерій оцінювання навчальних досягнень
"відмінно"	відмінна відповідь, виконання роботи лише з незначною кількістю помилок
"добре"	в цілому відповідь, робота з певною кількістю грубих помилок
"задовільно"	відповідь, робота задовольняє мінімальні критерії
"незадовільно"	Незадовільно

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

За 100-бальною шкалою	Оцінка за національною шкалою		
90-100	5	відмінно	зараховано
85-89	4	добре	
75-84		задовільно	
65-74	3		
60-64	2	незадовільно	незараховано
35-59			
1-34			

При цьому, кількість балів відповідає оцінці:

1–34 – "незадовільно" з обов'язковим повторним вивченням дисципліни;

35–59 – "незадовільно" з можливістю повторного складання;

60–64 – "задовільно" ("достатньо");

65–74 – "задовільно" ;

75–84 – "добре";

85–89 – "добре" ("дуже добре");

90–100 – "відмінно".

Поточний контроль здійснюється протягом семестру під час проведення семінарських занять та оцінюється сумою набраних балів (мах – 15 балів за 1 модуль).

Модульний контроль проводиться у вигляді тестових завдань (мах – 15 балів за одну модульну роботу).

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Соціологія М.Вебера.

Принципи наукового пізнання:

Принцип "віднесення до цінності". Що стає предметом дослідження визначається панівними в даний час в мисленні даного вченого ціннісними ідеями. Цей метод дозволяє побачити, що навіть у суто емпіричному науковому дослідженні напрямки вказують культурні, а отже, ціннісні інтереси. М.Вебер визначає цінності не як вічні, абсолютні та надісторичні, а як установку тієї чи іншої історичної епохи, як властивий їй напрямки інтересу, що не має сили за її межами.

Принцип "свободи від оціночних суджень" – власне ставлення дослідника до об'єкту дослідження повинне залишатися за межами дослідницького процесу. Наука про культуру повинна бути так само вільна від оціночних суджень, як і наука про природу. "Внесення особистих мотивів у спеціальне об'єктивне дослідження суперечить самій суті наукового мислення"

Поняття соціальних наук – це не прямі адекватні реальності, а "ідеальні типи", які фіксують певні загальні риси окремих соціальних явищ і процесів. **Ідеальний тип** – це теоретична конструкція, що представляє певний аспект соціальної реальності в індивідуальній своєрідності, логічній несуперечливості і раціональній правильності, тобто в максимальній відповідності його внутрішньому "правилу", принципу, ідеї. Ідеальний тип – це "мислительний образ", що створюється за допомогою виділення, загострення, підсилення окремих елементів дійсності, які досліднику здаються істотними. Тобто, він є, перш за все, пізнавальним інструментом, за допомогою якого дослідник визначає напрямки аналізу матеріалу, узагальнює емпіричні факти. Ідеальний тип не "відображає" реальність, а радикально протистоїть їй, виконуючи функцію логічного еталона. Ідеально-типова конструкція невідповідає на питання про те, яким є соціальний процес, як він протікає насправді; вона говорить зовсім про інше – про те, яким був би цей процес і якими могли б бути обставини його протікання, якби він і вони цілком і повністю відповідали б своєму принципу, своїй логічно-несуперечливій схемі. Здійснюючи таке порівняння ми, згідно з Вебером, з'ясовуємо як саму міру відхилення дійсного від можливого і фактичного від належного, так і причини, що обумовлюють це відхилення в реальному житті.

Вебер відокремлює історичні та соціологічні ідеальні типи, беручи до уваги їх ступені узагальнення. „Соціологія... створює поняття типів і дає загальні правила подій, на протигагу історії, яка прагне до каузального аналізу ... індивідуальних, важливих у культурному відношенні дій, утворень, особистостей”.

Тому в історії застосовуються генетичні, а в соціології чисті ідеальні типи. Перші локалізовані у просторі і в часі, а другі – ні; перші служать засобом виявлення зв'язку, який один раз мав місце, а другі – засобом виявлення зв'язку, який має місце завжди.

"Соціологія – це наука, що прагне зрозуміти соціальну дію і тим самим каузально пояснити її процес і вплив".

“Дією ми називаємо людську поведінку якщо і оскільки діючий індивід або індивіди пов'язують з нею (дією) суб'єктивний смисл". Соціальною ж є "дія, яка за передбачуваністю діючою особою або діючими особами смислом співвідноситься з дією інших людей і орієнтується на них”.

Веберівська класифікація типів соціальної дії ґрунтується на критеріях мотивації та міри раціональності в дії.

1) *традиційна* дія формується на основі наслідування тих чи інших зразків поведінки, що закріплені в культурній традиції. Ми діємо тим чи іншим чином просто тому, що так це робилось завжди, або тому, що так чинять всі в нашому середовищі. Традиційні дії ґрунтуються на тривалій звичці людей до певної поведінки, вони характеризуються прагненням діючої особи у будь-яких ситуаціях орієнтуватися на звичне і повторюване. Значущість цього типу соціальної дії пов'язана з тим, що до нього близька, за деякими винятками, більша частина повсякденної поведінки людей, в якій величезну роль відіграє звичка.

2) *афективна* дія обумовлена афектами або емоційним станом індивіда. "Афективно діє той, хто задовольняє свою потребу в актуальній помсті, актуальному споживанні, актуальному захопленні, актуальному споглядальному блаженстві чи вияві актуальних афектів, якими б ніцими чи витонченими вони не були".

3) *ціннісно-раціональна* дія ґрунтується на вірі в безумовну *самодостатню* цінність певної поведінки як такої, незалежно від того, до чого вона приведе. Така дія завжди підпорядкована певним "заповідям" або "вимогам", у виконанні яких індивід бачить свій обов'язок. Вебер зауважує, що такого типу поведінка трапляється в житті нечасто, однак її значення настільки важливе, що дає підставу включити цей тип до загальної класифікації.

4) в основі *цілераціональної* дії лежить використання як засобів або умов очікування певної поведінки предметів зовнішнього світу та людей для досягнення власної раціонально поставленої і продуманої мети. Інструментальна раціональність, яка лежить в основі цілераціональної дії, ґрунтується на свідомому виборі і розрахунку, на пошуку оптимального співвідношення між засобами і цілями.

Соціальна дія дуже рідко орієнтована лише на той чи інший тип. Власне, і сама класифікація не вичерпує типи орієнтації дії, вони являють собою створені для соціологічного дослідження понятійні чисті типи, до яких в більшій чи меншій мірі наближається реальна поведінка або – що зустрічається набагато частіше – з яких вона складається.

Об'єктом соціологічного аналізу в працях М.Вебера виступають політичні та правові відносини минулого й сучасного. "Політика" означає прагнення до участі у владі або здійснення впливу на розподіл влади. Влада – будь-яка можливість здійснювати в межах соціального відношення власну волю. У свою чергу, влада реалізується в певних системах відносин панування та підкорення. Як писав Вебер, панування означає можливість знайти послух певному наказу. Легітимне панування – панування, що визнається керованими індивідами.

Вебер виділяє три чистих типи легітимного панування, які відрізняються між собою виправданням авторитету влади в очах тих, хто їй підпорядковується і визначаються різними "мотивами послуху". Таких мотивів Вебер знаходить три і у відповідності з ними розрізняє три чистих типи панування.

В основі *легального панування* лежить зацікавленість в тому, щоб слухатись, пов'язана з раціонально-доцільним підрахунком відповідних прибутків і витрат для тих, хто слухається наказів. Ґрунтується на певній системі встановлених правил, які визначають, хто, кому і яким чином підпорядковується. Легальне панування має

формально-раціональний характер, штаб управління тут скала дається з компетентних чиновників, до яких пред'являється вимога діяти "не зважаючи на мундири. Вирішальну роль у відносинах легального панування відіграють міркування ділової доцільності.

Традиційне панування ґрунтується на авторитеті "вічно вчорашнього": авторитеті звичаїв, що визначається повсякденною вірою у святість здавна існуючих традицій і в легітимність тих, хто визнаний ними авторитетом. Тут, практично, відсутній поділ влади, поняття "компетентності" як реального розмежування функцій і сфер діяльності. У стосунках між членами штабу управління домінує не почуття службової дисципліни, обов'язку та компетентності, а міра особистої відданості слуг панові.

В основі **харизматичного панування** – авторитет небуденного особистого дару. Це панування в силу відданості особі володаря та його ласці, насамперед внаслідок його магічних здібностей, дару пророка, героїзму, сили духу та слова. Воно є "суто афективним, залежним виключно від особистих схильностей тих, хто проявляє послух". Механізмами харизматичного панування є механізми особистої відданості. Панування такого типу, зауважує Вебер, триває лише доти, доки у лідера очевидні докази харизми. Тому харизматичний вождь повинен турбуватися про збереження своєї харизми і постійно доводити її присутність.

Харизматичне панування як надзвичайне протиставляється раціональному і традиційному пануванню. Останні два типи є специфічно повсякденними формами панування.

Три "чисті типи панування" не вичерпують усієї багатоманітності політичних відносин, однак фіксують суттєві тенденції їх розвитку. Крім того, як підкреслює Вебер, у реальній практиці влади мають місце поєднання традиційних, легальних і харизматичних форм панування.

Соціологія релігії

У праці "Протестантська етика та дух капіталізму" інтерес М.Вебера до релігії обмежується, головним чином, питанням про те, яку роль відіграла релігійна етика протестантизму у становленні сучасного капіталізму і, ширше, – у втіленні в життя принципу раціональності. Тема зв'язку і взаємного впливу релігії і економіки зберігає своє значення і досліджується в "Господарській етиці світових релігій".

Ключова теза М.Вебера: існує "вибіркова спорідненість" між духом капіталізму та духом протестантизму. Протестантська етика, до аналізу якої тяжіє М.Вебер, – це переважно кальвіністська концепція. Для кальвінізму характерне ставлення до мирської діяльності як до обов'язку, діяльність кальвініста в миру – це діяльність "На більшу славу Господню". Віруючий тут мислиться як "знаряддя Бога" – спілкування Бога з його обранцями може здійснюватись лише тим, що Бог діє в них. Віра повинна підтвердити себе у об'єктивних діях – лише тоді вона може стати надійною опорою впевненості у спасінні.

Добрі справи, які нездатні бути засобом досягнення спасіння, є необхідними як знак обраності. Вони є певним технічним засобом не для того, щоб досягти блаженства, а для того, щоб подолати страх позбутися спасіння. Кальвініст, таки чином сам "створює" своє спасіння, або точніше, впевненість у спасінні.

Кальвіністський Бог вимагав від своїх обраних не окремих "добрих справ", а святості, що стала системою. Практична етика кальвінізму створювала послідовний метод усієї життєвої поведінки віруючого – лише через фундаментальне перетворення усього смислу життя, яке відчутне у кожному мить і в кожній дії, могла бути досягнута впевненість у наявності благодаті.

Кальвіністська аскеза, на відміну від середньовічної, перетворилася на суто мирську аскезу, її важливим елементом стала необхідність знайти підтвердження своєї віри у мирській професійній діяльності. Тим самим широкі верстви віруючих отримали позитивний стимул до аскези.

Релігію вчений розглядав як основну форму етичної раціоналізації людської поведінки у традиційних суспільствах. Релігія дає етично-раціональне обґрунтування сенсу людського буття в цьому світі. Етики світових релігій – це ті центри, навколо яких постають ті чи інші "картини світу", певне відношення до світу, яке в них відтворюється. "Світ", який синтезується в "картині світу", інтерпретується під кутом зору його певної оцінки, що в свою чергу задає певний спосіб дії в цьому світі. "Картина світу визначала, насамперед, "від чого" та "в чому" шукали порятунку і могли його знайти".

М. Вебер виділяв три способи ставлення до світу, що містять у собі відповідну установку, яка визначає спрямованість життєдіяльності людей і є підставою для класифікації релігій.

✓ Прийняття світу – пристосування до світу – конфуціанський і даосистський тип релігійно-філософських поглядів.

✓ Втеча від світу, його заперечення і несприйняття – індуїзм і буддизм.

✓ Оволодіння світом, його покращення і виправлення – іудаїзм та християнство.

М. Вебер дає класифікацію релігійно-етичних систем у відповідності з тим, які саме соціальні прошарки були їх головними носіями:

✓ **Конфуціанство** він називає становою етикою "літераторів", високоосвічених імператорських чиновників. Це етика "порядку", пристосування до існуючої системи соціальних взаємин, її носій – організуючий світ бюрократ.

✓ Стародавній **індуїзм** також є «релігією інтелектуалів», індуїсти утворюють спадкоємну касту "фахівців" з особистих і обрядових справ, яка здійснює значний вплив на суспільне життя, її носій – упорядковуючий світ маг.

✓ **Буддизм** був рухом мандрівних жебруючих ченців, що пропагують аскетично-споглядальний спосіб життя і відкидають усе мирське.

✓ **Християнство** виникає як релігія мандрівних ремісників, і впродовж усієї своєї історії залишається релігією міських середніх класів, оскільки головними його осередками стали міста Заходу, які були центрами релігійного життя.

✓ Стародавній **юдаїзм** був релігією паріїв. У середні віки на чолі іудаїстських громад стають релігійні інтелектуали, знавці священного вчення.

✓ **Іслам** є релігією арабської військової аристократії, побудованої на засадах суворої дисципліни і спрямованої на завоювання світу.

Тема 2. Соціологічна концепція В.Зомбарта

Епоха – це дух, економіка кожної епохи – це явище духовного життя. **Господарський дух** – це сукупність душевних властивостей і функцій, які супроводжують господарювання

Уподібнення господарського життя організму, який складається з:

1) **господарського тіла** – господарських технічних форм, організацій в яких і за допомогою яких відбувається господарювання як турбота людини про підтримку свого існування

2) **господарського духу** – сукупності душевних властивостей і функцій, які супроводжують господарювання. "Це всі прояви інтелекту, риси характеру, які розкриваються в господарських прагненнях, всі судження про цінності, якими визначається і управляється поведінка господарюючого суб'єкта".

Епохи в господарській історії розрізняються за духом господарського життя. Народження і розвиток капіталізму відбувається з розвитком господарського духу – органічно, без насильницьких переворотів. Капіталістичний дух конститує економічний і соціальний розвиток, а не навпаки: "Капіталізму немає, якщо немає капіталістичного духу".

Господарське життя в **докапіталістичну** епоху знаходилося під впливом принципу покриття потреб та традиційності. Воно характеризувалося повільним темпом господарської діяльності, слабким розвитком навичок для калькуляції, суто якісним відношенням господарюючих суб'єктів до світу благ – виробляють ще не обмінні вартості, а виключно споживчі блага.

Способи збагачення, в яких містяться зародки розвитку капіталістичних підприємств:

- ✓ нажива шляхом насилля
- ✓ нажива шляхом чарівництва
- ✓ нажива шляхом використання духовних здібностей
- ✓ нажива шляхом використання грошових засобів

Капіталістичний дух виникає з об'єднання підприємницького і міщанського духу.

Підприємницький дух – виражається в прагненні до влади і підприємництва, яке носить насильницький, героїчний характер. Проникнення підприємницького духу в господарювання перетворює його в підприємство – будь-яке існування далекоглядного плану для реалізації якого потрібна тривала спільна дія декількох осіб, підпорядкована єдиній волі. **Підприємницький дух – сукупність усіх душевних якостей, які необхідні для успішного виконання підприємства.** Підприємець, який хоче мати успіх, повинен бути потрійним: завойовником – організатором – торговцем. Завойовник для виконання підприємства: повинен вміти складати план і прагнути та бути здатним його реалізувати. Організатор повинен змусити інших людей служити своїй волі, об'єднати багато людей в спільній діяльності для досягнення мети. Торговець – повинен вступати в переговори і вміти добре їх вести, домовлятися.

Зомбарт виділяє 4 основні ранні форми організації капіталістичного підприємства:

- ✓ військовий похід
- ✓ землеробство -

✓ держава

✓ церква

і основні типи капіталістичних підприємців:

✓ розбійники

✓ феодали

✓ державні чиновники (бюрократи)

Спільним для усіх типів капіталістичних підприємців тут є зовнішнє застосування сили. Тому, перші підприємці – це творчі, незвичайні, сильні одинаки, які стояли на чолі підприємства і стимулювали розвиток суспільного організму. В їх діяльності поєднується: прагнення до наживи і героїзм.

У 17-18 ст. до підприємницького духу приєднується *міщанський дух*, який "вніс в господарське життя нового часу тверду впорядкованість, точність обліку, тверезу визначеність цілей". Міщанський дух репрезентують:

✓ Спекулянти – це засновники і керівники спекулятивних підприємств.

✓ Купці – ті, хто розвинули капіталістичне підприємство з торгівлі товарами або грошима. "Купецький дух" розцвів вперше і в найбільш чистому вигляді у флорентійців, шотландців, євреїв.

✓ Ремісники

Міщанські чесноти – погляди і принципи, а також поведінка і вчинки, що ними спрямовується, які разом утворюють хорошого громадянина і батька сімейства, солідну і обачливу ділову людину. Міщанський дух характеризується комплексом суджень, які стосуються внутрішнього устрою господарства ("свята господарність") і регулювання відношень господарюючих суб'єктів до клієнтів і до зовнішнього світу взагалі ("ділова мораль")

"Свята господарність" включає в себе:

1) планомірність ведення господарства

2) доцільність

3) раціоналізацію ведення господарства – встановлення розумного співвідношення між витратами і прибутками. Настановою "ніколи не давайте вашим витратам перевищити ваші прибутки" був закладений фундамент міщансько-капіталістичного ведення господарства. До принципу: не витратити більше від прибутку, приєднався вищий: витратити менше, ніж маєш прибуток: накопичувати". Ощадливість стає основною господарською чеснотою.

4) корисний розподіл діяльності і доцільне використання часу – час-гроші. Два смертельні вороги – марнотратство і неробство.

5) старанність,

Цей дух старанного і ощадливого, помірнього і обачливого, одним словом доброчесного "міщанина" поступово оволодів господарюючими суб'єктами Нового часу.

Ділова мораль – особлива поведінка по відношенню до зовнішнього світу. Включає в себе як мораль в справі, так і мораль для справи. Мораль в справі: комерційна солідність – благонадійність у виконанні обіцянок, пунктуальність у виконанні зобов'язань – мораль вірності договорам. Мораль для справи – мораль, яка переслідує мету отримання ділових вигод. Віднині є вигідним культивувати певні чесноти, які можна об'єднати в одному збірному понятті – міщанська благопристойність. Концепція органічно-еволюційного розвитку капіталізму:

Структура соціології (в широкому сенсі):

1) філософська соціологія – загальна філософсько-історична наука про принципи розвитку суспільства.

2) наукова соціологія (соціологія у вузькому, власному сенсі) – систематична емпірична наука про людське співжиття.

- психологічна соціологія (наука про душу) – прагне зрозуміти людську культуру як сукупність душевних процесів окремих індивідумів, які взаємодіють між собою.

- ноологічна соціологія (наука про дух) – фокусом її аналізу є "усуспільнений дух", що проявляється в релігії, державі, економіці, праві й інших сферах суспільного буття. Завдання ноосоціології – дослідження внутрішніх закономірностей смислу окремих галузей культури або духу.

Тема 3. Соціологія В.Парето.

Логіко-експериментальний метод.

Істинно науковою є *логіко-експериментальна соціологія* – підставами для наукового доведення служать виключно спостереження, досвід і побудовані на них логічні висновки.

Правила логіко-експериментального методу:

✓ Цариною дослідження виступає виключно сфера досвіду й спостереження.

✓ Ми шукаємо докази наших положень так само, як їхніх логічних наслідків, тільки в досвіді й спостереженні.

✓ Будуючи теорії, ми виходимо з фактів. Ми не знаємо, що таке сутність речей, і не цікавимося нею. Ми шукаємо одноманітностей у фактах і зводимо їх до законів, але не факти підпорядковані законам, а навпаки. Закон не має універсального характеру і має силу лише "всередині меж певного місця і часу". Мета науки – констатація одноманітностей.

✓ Всі наші пошуки випадкові, відносні і дають наслідки тільки більш-менш вірогідні. Всі наші положення повинні прийматися із застереженням, що вони обмежені тим часом і досвідом, який ми пізнали.

✓ Конкретне явище не можна пізнати повністю. Наука – це постійне становлення, тобто неперервний рух від однієї теорії до іншої, більш наближеної до реальних фактів.

✓ Ми розмірковуємо виключно про речі, а не про почуття, що їх збуджують у нас їхні назви.

✓ Етичні й ціннісні елементи в теорії завжди ведуть до спотворення, фальсифікації фактів, тому їх потрібно усувати з наукового дослідження.

Основою теорії соціальної поведінки у Парето є поділ людських дій на "логічні" та "нелогічні".

Критерієм для їх розрізнення служить співвідношення в них засобів і цілей в суб'єктивному та об'єктивному аспекті. "Нелогічні" дії ґрунтуються на почуттях; люди, які їх здійснюють, не знають істинних об'єктивних зв'язків між явищами і тому використовують неадекватні засоби для досягнення цілей, «нелогічно» поєднуючи цілі і засоби. Такі засоби не пов'язані з метою об'єктивно й тому не ведуть до її досягнення. Логічними є дії, в яких "засоби логічно пов'язані зі своєю метою не лише у свідомості суб'єкта дії, але й в свідомості тих, хто володіє більш

широкими знаннями", тобто мають смисл і в суб'єктивному і в об'єктивному відношенні. На відміну від нелогічних дій, вони ґрунтуються на міркуваннях, в них засоби і цілі реально пов'язані між собою і тому ведуть до досягненню цілей – засоби тут адекватні цілям. В соціальному житті домінують нелогічні дії.

Теорії, за посередництва яких люди представляють свої нелогічні дії в якості логічних, містять в собі постійний і змінний елементи. Перший елемент називається "резидуями", що мовою хімічних наук означає "залишки", осад – цим він прагнув підкреслити їх стійкість, здатність "залишатися" після того, як з соціальної дії вилучені всі раціональні міркування. Залишки являють собою прояви базових людських почуттів й інстинктів. Другий елемент вчений назвав терміном "похідні" ("деривації"). Деривації складаються з логічних суджень, це інтелектуальні системи захисту, за посередництва яких індивіди приховують свої пристрасті чи надають видимості раціональності висловлюванням або вчинкам, які не є такими.

"Залишки" як основа почуттів, емоцій, пристрастей, інстинктів, психічних станів і схильностей мають, згідно з Парето, вроджений, природний, стійкий характер, і не піддаються впливу зовнішніх умов. Вони є внутрішніми психобіологічними імпульсами, які детермінують соціальну поведінку людини.

Класифікація залишків.

✓ "інстинкт комбінацій" – лежить в основі усіх соціальних змін. Це внутрішня психологічна схильність людини збирати, по-різному переставляти і комбінувати.

✓ "збереження (постійності) агрегатів" – виражає консерватизм, тенденцію до незмінності соціальних форм підтримувати і зберігати одного разу сформовані зв'язки.

✓ потреба в прояві почуттів через зовнішні дії і вчинки

✓ залишки, пов'язані з соціальністю

✓ цілісність індивіда і його залежностей

✓ сексуальний залишок

Похідні (деривації) є проявом людської потреби думати. Якби ця потреба задовольнялася лише логіко-експериментальними судженнями, тоді б не було деривацій, а були лише логіко-експериментальні теорії. Деривації відсутні в двох граничних випадках – в суто інстинктивних діях та в суворих логіко-експериментальних науках, і зустрічаються в усіх проміжних випадках.

Парето ділить «похідні» на чотири класи:

✓ твердження, "прості запевнення", формула яких: "це так, тому що так" або "треба, тому що треба".

✓ авторитет – похідні, які містять аргументи й міркування, котрі спираються на авторитет, що робить їх ефективними незалежно від їх логічної цінності.

✓ згода з почуттями або принципами – похідні, "доказ" яких ґрунтується на апеляції до якихось почуттів, індивідуальних або колективних інтересів, юридичних або метафізичних сутностей чи надприродних істот

✓ похідні, які ґрунтуються на "вербальних доказах"

Концепція циркуляції еліт.

"Історія людства – це історія постійної зміни еліт; одні вивищуються, інші занепадають".

Істотною характеристикою соціальної системи є соціальна гетерогенність – "людське суспільство неоднорідне, й індивіди відрізняються фізично, морально та інтелектуально". Усі члени суспільства відносяться або до еліти, або до нееліти. Еліта – це обрана частина населення, інша його частина лише "пристосовується до отриманих від еліти стимулів". Поняття еліти не має у В.Парето чіткого і однозначного визначення. З одного боку, еліту утворюють люди, які досягнули визначних результатів у певному виді діяльності: "Головна ідея терміну еліта – перевага... В широкому смислі я розумію під елітою групу таких людей, які властивостями розуму, характеру, спритністю, найрізноманітнішими здібностями володіють у вищій мірі". З іншого боку, еліта – це група, яка керує суспільством і концентрує у своїх руках владу і прибутки.

Дві головні якості правлячої еліти: вміння переконувати, маніпулюючи людськими емоціями; вміння застосовувати силу там, де це необхідно. "Згода і сила є інструментами управління протягом всієї історії".

У зв'язку з тим, що приналежність до еліти не успадковується, бо далеко не всі діти володіють видатними якостями своїх батьків, В.Парето вважає, що еліти мають тенденцію до занепаду, водночас нееліти здатні до продукування потенційно елітарних елементів. Процес оновлення еліт відбувається постійно – Парето називає його циркуляцією: "нові еліти, виникаючи в нижчих шарах суспільства, піднімаються у вищі шари, там захоплюють собі простір і згодом занепадають, вимиваються і зникають". "Історія – це кладовище аристократій". Циркуляція еліт відбувається внаслідок чергування "залишків" першого і другого класів. Правителів, у яких переважають залишки "постійності агрегатів" – Парето називає "левами", а тих, у кого переважають залишки "комбінацій" – "лисицями".

Для "левів" характерні відкритість, рішучість в управлінні, опора на силові, авторитарні методи панування. Вони символізують силу, наполегливість, непримиренність, мужність. Оскільки "леви" характеризуються консерватизмом і постійністю, вони добре підходять для управління в стабільних ситуаціях.

"Лисиці" здатні на експерименти й відкриття, але позбавлені відданості принципам, що гарантують стабільність соціального життя. Вони керують за допомогою використання різних засобів маніпуляції, обману, демагогії; частіше застосовують підкуп, роздають винагороди, ніж вдаються до погроз і застосування насилля. Їх дії є символом хитрощів, підступності, віроломства. Вони переважають в умовах нестабільності, перехідного періоду, коли потрібні енергійні, прагматично мислячі і здатні до здійснення змін правителі.

Соціальні зміни в суспільстві є наслідком боротьби і "циркуляції" еліт. Суспільство, в якому переважають еліти "леви" приречене на застій, суспільство ж, де домінують еліти "лисиці" відзначається динамічністю розвитку. Поступальність і стабільність в розвитку суспільства може бути забезпечена при пропорційному притоку в еліту лідерів першої і другої орієнтації.

Тема 4. Чиказька соціологічна школа.

Соціологічний факультет в Чиказькому університеті поклав початок американській соціологічній традиції. Чиказька школа виникла на базі першого в США департаменту соціології, організованого при створенні нового університету в Чикаго в 1892 р.

Періодизація діяльності Чиказької школи

1). **Перше покоління** охоплює період з моменту заснування школи в 1892 р.). В цей період безсумнівним лідером був А. Смол. Найбільшою заслугою першого покоління Чиказької школи є встановлення тісних зв'язків з муніципальною владою і адміністративними службами Чикаго. Соціологи переконали управлінців, що компетентне і ефективне рішення гострих міських проблем можливо лише на основі ґрунтового соціологічного дослідження цих проблем.

Заснування перший у світі соціологічний журнал *American journal of sociology* (1895), який залишався єдиним до 1921 р. Фундаментальна робота, що позначила початок нового етапу в розвитку соціологічних досліджень і стала класичним зразком дослідження в стилі Чиказької школи, була 5-томна робота «Польський селянин в Європі та Америці» (1918-1920), опублікована У. Томасом та Ф. Знанецьким.

2) **Друге покоління** Чиказької школи охоплює період між першою світовою війною і серединою 30-х рр. ХХ ст. Лідерами цієї генерації дослідників були Р.Парк і Е.Берджес. Основною проблематикою досліджень були різні аспекти урбанізації, соціології сім'ї, соціальна дезорганізація.

3) **Третє покоління** Чиказької школи (середина 30-х – поч. 50-х рр.) пов'язують з керівництвом В.Огборна. Його головною заслугою є виведення американської соціології з місцевого на загальнонаціональний рівень. Провідні урядові відомства почали замовляти соціологам цільові розробки. Третє покоління представлено також іменами Е.Х'юза, С.Стауфера, Л.Вірта.

4) деякі дослідники виділяють ще й **четверте покоління**, датуючи його початком 1950-х років до нашого часу. Лідерами цього періоду вважають Г.Блумера і М. Яновіца.

У відповідності з соціально-реформістськими завданнями, сприйнятими чиказькими соціологами, центральними проблемами, навколо яких розгорталися їх теоретичні побудови були: "соціальні зміни", "соціальний контроль", "колективна дія".

Р.Парк визначав соціологію як "науку про колективну поведінку". Соціальний контроль є "головною функцією і головним завданням суспільства", "Суспільство всюди є контрольною організацією".

Теорія соціальної еволюції.

Вихідним в соціальній екології Р.Парка є уявлення про суспільство як "природний", "глибоко біологічний феномен". Це означає, що крім соціального, культурного рівня, суспільство має ще й біотичний рівень, що лежить в основі соціального розвитку і визначає соціальну організацію суспільства.

Виділяє 4 фази в процесі еволюції від біотичного рівня до соціального: екологічний, економічний, політичний та культурний. Біотичний і культурний рівень є різними аспектами одного суспільства; культурна надструктура ґрунтується на симбіотичній підструктурі. Вказані рівні утворюють ієрархію – своєрідну піраміду, основою якої є екологічний порядок, а вершиною – моральний. На кожному з рівнів індивід виявляється включеним в соціальний порядок і більш підпорядкованим йому ніж на попередньому рівні.

Відповідно до основних рівнів еволюції існують 4 основні форми соціальної взаємодії:

✓ **Конкуренція** – "універсальне явище... визначене еволюційним поняттям – боротьба за існування". Вона є елементарною, універсальною й фундаментальною формою соціальної взаємодії. Це взаємодія без соціального контакту.

✓ **Конфлікт** – ситуація, коли "конкуренти ідентифікують один одного як суперників або ворогів". Конфлікт завжди усвідомлюється конкуруючими сторонами, а також носить тимчасовий і особистісний характер.

✓ **Акомодація** – процес за посередництва якого індивіди та групи внутрішньо пристосовуються до соціальних ситуацій, які створюються конкуренцією і конфліктом.

✓ **Асиміляція** – процес взаємопроникнення і злиття, в якому окремі особистості та групи, засвоюють спогади, почуття й установки інших людей або груп і, поділяючи спільний досвід й історію, об'єднуються разом з ними в спільній культурі.

Місто як об'єкт соціологічного аналізу.

Парк характеризував міську спільноту як "просторову конфігурацію і моральний порядок". Просторова конфігурація – географія, рід занять, професія й інші фактори, які визначають розподіл населення, місце, групу і тих, з ким ми вимушені жити. Моральний порядок – "суспільство в якому ми живемо позиція індивіда, як і його уявлення про себе, визначається установками інших індивідів і тими стандартами, яких дотримується група".

В рамках екології міста найістотніші досягнення школи були пов'язані з:

✓ Дослідженням закономірностей росту міста

✓ Зонуванням і районуванням міського простору

✓ Вивченням територіальних розподілів різних діяльностей соціальних груп і проблем

Концепція "концентричних зон".

Типові процеси експансії міста найкраще можна зобразити за допомогою ряду концентричних кіл.

Зона 1 – центральна частина міста, діловий центр

Зона 2 – проміжна (перехідна, транзитна) зона – зона запусітіння – зосереджується бізнес і легка промисловість

Зона 3 – місце проживання робітників промислових підприємств, які поселилися біля місця своєї роботи

Зона 4 – "спальна зона" – утворюється комфортабельними багатоквартирними будинками або закритими районами приватних будинків.

За межами міста – зона передмістя і міст-супутників.

Схема концентричних кіл наочно демонструє основний факт експансії: тенденцію кожної внутрішньої зони розширювати свою територію шляхом проникнення в наступну зовнішню зону.

Концепція концентричних кіл конкретизувалася результатами районування Чикаго на 75 взаємовиключних, якісно відмінних "природних районів" і більше 300 сусідських громад, які визначили "просторовий тип Чикаго", що зберігається досі. Кожен з 75 районів являв собою "суспільство в мініатюрі" – зі своїми традиціями, історією, проблемами. Основні напрямки дослідження міста:

✓ визначення просторового образу району – топографія (карти і плани місцевості), розміщення місцевої громади, фізична організація ландшафту, створених людиною об'єктів (житло, місця відпочинку, робочі місця тощо).

✓ вивчення його "культурного життя": способу життя, звичаїв, стереотипів

Корені таких проблем як самогубства, злочинність, проституція, розпад сімей, дитяча безпритульність, формування підліткових банд шукалися в особливих характеристиках соціального середовища і в місцях концентрації цих явищ очікувалася підкреслена вираженість їх соціальних умов Звідси – інтерес чиказьців до різних "соціальних світів", які становили предмет наукового досліджень Чиказької школи.

Соціально-психологічна концепція В.Томаса та Ф.Знанецького.

Мета дослідження В.Томаса та Ф.Знанецького "Польський селянин в Європі та Америці" – проведення документального соціологічного дослідження життєвого досвіду польських селян, втягнених в потужні соціальні зміни. Теоретична схема, що лежить в основі "Польського селянина..." – спроба виходу за межі суто індивідуалістського й суб'єктивістського підходу до вивчення соціологічних даних, а також спроба узагальненої об'єктивістської інтерпретації соціальної дійсності.

Автори вважали, що основним методом збору даних повинен бути метод особистих документів. Він включав збір інформації з газет, особистих листів, протоколів з зали суду, проповідей, брошур, які видавалися релігійними організаціями та політичними партіями і будь-які інші матеріали, які відображали ментальне, соціальне й економічне життя досліджуваної групи.

Автори роблять акцент на необхідності спільного дослідження об'єктивних і суб'єктивних параметрів соціальної поведінки, він є незмінним протягом усієї їх творчості. В прагненні належним чином оцінити як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори була розроблена теоретична схема, згідно з якою лише об'єднана взаємодія індивідуальних установок і об'єктивних культурних цінностей може бути адекватною для пояснення людської поведінки.

Установка – процес формування індивідуальної свідомості, яким визначаються реальні або можливі дії індивіда в суспільстві; це внутрішня схильність індивіда до дії по відношенню до якогось соціального об'єкта.

Соціальна цінність – певний заданий орієнтир, що має емпіричний зміст, доступний всім членам певної соціальної групи і значення, в силу якого він є або може бути об'єктом дій.

Увага до процесу соціальної зміни – намагаються показати, що соціальна зміна завжди є результатом взаємозв'язку між установками і цінностями: "Основою будь-якого соціального або індивідуального феномену ніколи не є інший соціальний або індивідуальний феномен, взятий окремо, а завжди поєднання соціального й індивідуального феноменів". Або: "основою цінності або установки ніколи не є лише установка або цінність, а завжди поєднання цінності й установки".

Томас і Знанецький вважають, що вплив зовнішніх/об'єктивних факторів на людську поведінку є істотним лише в тій мірі, наскільки вони були суб'єктивно пережиті людьми.

Основна теза, до якої Томас і Знанецький постійно привертали увагу – взаємозв'язок між установками і цінностями, між організацією індивідуальною і соціальною, між поведінкою окремого індивіда і соціальними нормами.

Ситуаційний аналіз Томаса

Значення суб'єктивних поглядів соціальних діячів для об'єктивних наслідків соціальної взаємодії виражається поняттям "*визначення ситуації*" – "будь-якій дії, яка здійснюється на власний розсуд, завжди передуює стадія розгляду, обґрунтування". Від визначення ситуації залежать не лише окремі акти, але й вся життєва стратегія та особистість самого індивіда "впливають з послідовного ряду таких визначень".

Ситуація – "набір цінностей і установок, з якими індивід або група мають справу в процесі діяльності і по відношенню до яких планується ця діяльність і оцінюються її результати". Включає 3 види даних:

1) об'єктивні умови, які прямо або опосередковано впливають на статус індивіда або групи

2) попередні установки – індивіда або групи, які в даний момент впливають на їх поведінку

3) визначення ситуації – більш менш ясна концепція умов і усвідомлення установок

Теорема Томаса: Якщо люди визначають ситуації як реальні, то вони реальні за своїми наслідками. Люди реагують не лише на об'єктивні характеристики ситуації, але також на те значення, яке ситуація має для них. І як тільки ці значення визначені, їх наступна поведінка формується вибраними ними значеннями.

Тема 5. Соціологія П.Сорокіна.

Концепція соціокультурної динаміки

Основні теоретичні пошуки Сорокіна були спрямовані на пояснення соціальних змін. Серед них центральне місце займає теорія соціокультурної динаміки, в якій вчений прагне проаналізувати джерела та рушійні сили соціальних змін і їх діалектику в суспільстві.

В історичному вимірі соціальну реальність Сорокін характеризував як ієрархію різних соціальних і культурних систем, починаючи з дрібних і закінчуючи великими та об'ємними – суперсистемами. Останні існують протягом століть, охоплюють усі види соціальних взаємодій, усі форми матеріального та духовного життя людей, включаючи науку, мистецтво, релігію, мову і т.д.

У кожному історичному епоху панує одна з культурних суперсистем, в структурі якої можна виявити як залишки її «попередниці», так і паростки «спадкоємиці». Цей пошук становить важливе завдання соціології і повинен здійснюватися шляхом аналізу цінностей.

Сорокін розглядав історичний процес через призму руху типів культур, кожен з яких виступає як певна цілісність. Таких основних типів соціолог виділяє три:

✓ чуттєвий - характеризується переважанням безпосереднього чуттєвого сприйняття дійсності

✓ раціональний (умоглядний) - пануванням раціонального мислення,

✓ ідеаціональний - домінантою інтуїції.

Кожен з цих типів культури знаходиться в розвитку і притаманний людському суспільству на різних етапах його прогресу.

Центральна категорія в концепції соціокультурної динаміки Сорокіна – цінності. Їх класифікація представлена чотирма групами. Перша включає цінності, що виникають в результаті пізнавальної діяльності (основна серед них - істина), друга охоплює цінності естетичного задоволення (центральна - краса), третя стосується цінностей соціальної адаптації та моралі (домінанта - добро), четверта група передбачає наявність цінностей, які об'єднують усе в єдине ціле (користь). Будь-яку соціально значиму людську діяльність можна пояснити за допомогою цих універсальних категорій, найбільш інтегральною серед яких є користь.

Інтерес соціолога до проблем соціокультурної динаміки був пов'язаний в значній мірі з кризою сучасної йому культури. Вчений прагнув обґрунтувати можливість подолання кризи культури та суспільства за допомогою «моральної реконструкції людства», в якій значну роль відігравала реалізація ідеї інтегралізму, що є наскрізною для усієї творчості П.Сорокіна.

Людина інтегральна, насамперед, за своєю природою, яка складається під комплексним впливом ряду факторів космічного, біологічного, психологічного та соціокультурного характеру. Для отримання істини, що є головною метою діяльності людини, вона користується трьома основними каналами - почуттями, розумом, інтуїцією В результаті їх інтегрального використання знання про світ стає повним.

Соціальна стратифікація і мобільність.

Мобільність –це “будь-який перехід індивіда або соціального об'єкта (цінності) тобто усього того, що, створено або модифіковано людською діяльністю, від однієї соціальної позиції до іншої”. Сорокін розглядав мобільність як одну з необхідних соціальних функцій. Він показав, що в основі мобільності лежить потреба індивідів у соціальному визнанні й успіхові, а також неперервний процес утворення і вертикального переміщення нових соціальних груп.

Соціальна мобільність проявляється у різних формах.

Горизонтальна мобільність – це перехід індивіда або соціального об'єкта від однієї соціальної позиції до іншої, яка знаходиться на тому ж рівні.

Вертикальна мобільність – сукупність взаємодій, які сприяють переходу індивіда або соціального об'єкта з одного соціального прошарку (рівня) в інший.

В залежності від напрямків переміщень розрізняють два типи вертикальної мобільності: **висхідну** та **низхідну**, або соціальний підйом і соціальний спуск. Висхідна мобільність існує у двох основних формах: як індивідуальний підйом індивідів з нижчого прошарку у вищий, і як створення нових груп індивідів з включенням груп у вищий прошарок поряд з існуючими групами цього прошарку або замість них. Відповідно і низхідна мобільність існує в формі як переміщення (виштовхування) окремих індивідів з високих соціальних статусів на більш низькі, не руйнуючи при цьому вихідної групи, до якої він раніше належав, так і в пониженні її статусу на фоні інших груп або руйнуванні її соціальної єдності (зниження соціальних статусів цілої групи).

Групова мобільність характеризує суспільство, яке переживає соціальні зрушення, де підвищується або зменшується суспільна значущість цілого стану, класу, страти. Серед причин групової мобільності Сорокін називає: соціальні революції; іноземні інтервенції, напади; міждержавні війни; військові перевороти; громадянські

війни; зміна політичних режимів; заміна старої конституції новою; селянські повстання; міжусобна війна аристократичних родів; створення імперії та інші. Групова мобільність має місце там, де відбувається зміна самої системи стратифікації, тобто самої основи того чи іншого суспільства.

Індивідуальна мобільність – це соціальні переміщення, які індивід здійснює незалежно від інших.

П.Сорокін вважав, що існування мобільності в будь-якому суспільстві свідчить про те, що між стратами немає непрохідних меж – між ними існують різні „отвори”, „ліфти”, „мембрани”, по яких індивіди пересуваються вгору і вниз.

Армія функціонує в якості каналу соціальної мобільності не в мирний, а у воєнний час. Великі втрати серед командного складу призводять до заповнення вакансій з нижніх чинів, перш за все, завдяки їх таланту і хоробрості. Підвищившись у званні, солдати використовують одержану владу як канал для подальшого просування по службі і накопичення багатств. У них з'являється можливість грабувати, захоплювати трофеї, брати контрибуції, забирати рабів, оточувати себе помпезними церемоніями, титулами, що надає їм можливість купатись в розкоші та передавати свою владу у спадок.

Церква виконує функцію каналу соціальної циркуляції лише тоді, коли зростає її соціальна значущість. Як канал соціальної циркуляції церква перемістила велику кількість людей з низів до вершин суспільства. Інститут целібату, введений в XI столітті папою Григорієм VII і розповсюджений в римсько-католицькій церкві, ще більш полегшив виконання функції вертикальної мобільності, зобов'язавши католицьке духовенство до безшлюбності і, відповідно, неможливості мати офіційних спадкоємців. Тому після смерті церковних високопосадовців позиції, що звільнилися, заповнювалися новими людьми, зокрема, представниками нижчих прошарків. Крім висхідного церква була каналом і низхідного руху. Тисячі єретиків, язичників, ворогів церкви були віддані під суд, розорені і знищені. Серед них немало королів, герцогів, князів, дворян високих рангів.

Інститути освіти і виховання, якої б конкретної форми вони не набували, в усі часи служили потужним каналом соціальної циркуляції. У сучасному західному суспільстві школи являють собою один з найважливіших каналів вертикальної циркуляції. Багато соціальних сфер і ряд професій практично закриті для людини без відповідного диплому. Великі конкурси в коледжі та університети у багатьох країнах пояснюються тим, що освіта – це найшвидший і найдоступніший канал вертикальної циркуляції. П.Сорокін вважає, що роль школи як каналу вертикальної соціальної циркуляції стає все більш значущою, оскільки вона бере на себе виконання функцій, які раніше виконувалися сім'єю, церквою та деякими іншими інститутами.

Сім'я та **шлюб** стають каналами вертикальної циркуляції у тому випадку, якщо до шлюбу вступають представники різних соціальних прошарків. В усі часи шлюб служив найкращим засобом подолання бар'єрів, які стоять на шляху соціальної мобільності. Це відбувається тому, що по-перше, він може у значній мірі сприяти прояву талантів, якщо дає матеріальне благополуччя. По-друге, він надає індивіду можливість швидкого підйому, часто поминувши декілька статусних рівнів. По-третє, шлюб з представником більш високого статусу в значній мірі вирішує проблеми соціального оточення і швидкого освоєння зразків культури

вищого статусного прошарку.

Політичні організації (починаючи з уряду і закінчуючи політичними партіями) відіграють роль каналу вертикальної циркуляції. У Середньовіччі слуги різних правителів, які були залучені до державної діяльності, нерідко самі ставали правителями. В сучасних демократичних країнах, де інститут виборів відіграє вирішальну роль в утвердженні правителів, політичні організації продовжують відігравати роль каналу вертикальної соціальної мобільності. Сьогодні багато функцій, які раніше виконувала церква, уряд та інші соціальні організації, беруть на себе політичні партії. Переважна більшість політичних лідерів, правителів, державних діячів, сенаторів та інших посадових осіб сучасних демократичних країн досягли своїх позицій по каналу політичних партій.

Професійні організації – це наукові, літературні, творчі інститути та організації. Оскільки вхід до цих організацій був відносно вільним для усіх, хто проявляв відповідні здібності незалежно від їх соціального статусу, то й просування всередині таких інститутів супроводжувалось загальним просуванням по соціальній драбині. Багато вчених, юристів, літераторів, художників, музикантів, архітекторів, скульпторів, лікарів, акторів, співаків простого походження підвищили свій соціальний статус завдяки цьому каналу.

Специфічним видом професійних інститутів і важливим каналом вертикальної циркуляції є також **засоби масової інформації**. Зараз їх роль як каналу соціальної мобільності істотно зросла. Вони можуть забезпечити, принаймні, на деякий час, видатну кар'єру будь-якій нездарі або ж зруйнувати кар'єру людині визначних здібностей. Оскільки „відомість” – це те, без чого в сучасному суспільстві швидке просування є надзвичайно ускладненим, то соціальні групи, які контролюють пресу і телебачення, відіграють велику роль в соціальній циркуляції, являючи собою один з найбільш голосних, ефективних і швидкісних ліфтів соціальної мобільності.

В усіх суспільствах важливим каналом вертикальної мобільності виступали **організації по створенню матеріальних цінностей**. З найбільш ранніх часів і протягом усієї історії людства спостерігається тісна кореляція між багатством і знатністю. Зараз накопичення багатства – лишається одним з найбільш простих і дієвих способів соціального просування. Якщо людина багата – вона знаходиться на вершині соціальної ієрархії, незалежно від свого походження і джерела доходів. Як правило, майже все можна купити і майже все можна продати.

Рекомендована література

Основна

5. Американская социологическая мысль: тексты. Под ред. В.И. Добренкова. М.: Изд-во МГУ, 1994. – 496 с.
6. Арон Р. Этапы розвитку соціологічної думки. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с.
7. Гофман А. Б. Семь лекций по истории социологии: Учеб. пособие для вузов. – 5-е изд. – М.: Книжный дом "Университет", 2001 – 216 с.
8. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології: від Античності до початку ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. – 336 с.
9. История социологии в Западной Европе и США. / Под ред. Г.В.Осипова. – М.: Норма, 2001. – 576 с.
10. История теоретической социологии. В 4-х т. / Ответ. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. М., 1997, СПб, 2000.
11. Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в истории и социальном контексте. – М.: Норма, 2006. – 528 с.
12. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття. Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1996. – 224 с.
13. Тексты по истории социологии XIX-XX в.в. Хрестоматия / Сост. И отв. Ред. В.И. Добренков, Л.П. Беленкова. М., 1994.

Додаткова

14. Бёрджесс Э. Рост города: Введение в исследовательский проект // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. 2000, № 4. С. 122-136.
15. Бурганова Л.А. Институционализация социологии в США // Социологические исследования. 1998. № 11. С. 88-94 // Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/297/883/1216/016.BOURGANOVA.pdf>
16. Буровой М. Развитие американской социологии: дилеммы институционализации и профессионализации // Электронный ресурс: <http://ecsocman.hse.ru/data/507/560/1216/007bUROWOJ.pdf>
17. Вебер М. Господарство і суспільство: нариси соціології розуміння. / Пер. З нім. – К.: Вид.дім "Всесвіт", 2012. – 1112с.
18. Вебер М. Избранное. Образ общества.: Пер. с нем.. - М.: Юрист, 1994 - 704 с.
19. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
20. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
21. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім.– К.: Основи, 1998. – 534 с.
22. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
23. Вирт Л. Избранные работы по социологии. – М.: ИНИОН РАН, 2005. – 233с.
24. Волков Ю.Г., Нечипуренко В.Н., Самыгин С.И. Социология: история и современность. Ростов на Дону, 1999. – 672с.
25. Гайденко П.П., Давыдов Ю.Н. История и рациональность: социология М. Вебера и веберовский ренессанс. М.: Политиздат, 1991. – 367 с.
26. Давыдов Ю.Н. "Большой кризис" в теоретической эволюции П.А. Сорокина // Социологический журнал. 1999. №2 – С.164-170.

27. Давыдов Ю.Н. Макс Вебер и современная теоретическая социология: Актуальные проблемы веберовского социологического учения. М.: Мартис, 1998. – 510с.
28. Знанецкий Ф. Мемуары как объект исследования // Социологические исследования. 1989. №1. – С.106-110.
29. Зомбарт В. Собрание сочинений в 3 томах. Том 1. Буржуа: к истории духовного развития современного экономического человека. Том 2. Торгаши и герои. Евреи и экономика. Том 3. Исследования по истории развития современного капитализма. Издательство: Владимир Даль, 2005 г. - (639+655+482)с.
30. Зомбарт В. Предисловие // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Т. 4. - № 1. - С. 54-61.
31. Зотов А.А. Анализ социализма в творчестве В. Парето (работы 1898-1903 гг.) // Социологические исследования. 2001. №2. – С.108-116.
32. Зотов А.А. Путь В. Парето к социологии // Социологические исследования. 1995. №10. – С. 133-137.
33. Зотов А.А. Ранний период творчества Вильфредо Парето //Социологические исследования. – 1998. №11. – С.134-141.
34. Капитонов Э.А. Социология экономических систем В.Зомбарта и современность // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Т. 4. - № 1. - С. 79-88.
35. Медушевский А.Н. Формирование социологической концепции П. Сорокина // Социологические исследования. – 1991. №12. – С.117-122.
36. Парето В. Компендиум по общей социологии./Пер.с итал. – М.: Издательский дом ГУВШЭ, 2008. – 511 с.
37. Парето В. О применении социологических теорий // Социологические исследования. -1995. - № 10. - С. 137-145.
38. Парето В. О применении социологических теорий // Социологические исследования. – 1996. – № 1. – С.108-119.
39. Парето В. О применении социологических теорий // Социологические исследования. – 1996. – № 2. – С. 115-124.
40. Парето В. Социалистические системы // Теоретическая социология. Антология. – М., 2002. – С. 249-313.
41. Парето В. Социалистическая опасность // Социологические исследования. - 2001. - № 5. - С. 96-105.
42. Парето В. Трансформация демократии // Тексты по истории социологии XIX-XX в.в. Хрестоматия / Сост. и отв. ред. В.И. Добренков, Л.П. Беленкова., - М., 1994. – С. 169-177.
43. Парк Р. Город как социальная лаборатория. // Социологическое обозрение. – 2002. Том 2. №3. – С. 1-10.
44. Парк Р. Городское сообщество как пространственная конфигурация и моральный порядок. // Социологическое обозрение. – 2006. – Том 5. №1. – С. 11-19.
45. Парк Р. Экология человека // Теория общества. Сборник./ Под общ. ред. А.Ф. Филиппова. - М., 1999. С.384-400.
46. Парк Р.Э. Избранные очерки. Сб. переводов/ РАН. ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. исследований. Огд. Социологии и социал. психологии; Сост и

- пер. с англ. В.Н.Николаев. – М., 2011. – 320 с. – (Серия: Теория и история социологии) – С. 217-240.
47. Патрушев А.И. Расколдованный мир М. Вебера. – М.: Издательство Московского университета, 1992. – 208с.
 48. Современная американская социология. Под. ред. В.И. Добренькова. - М.: Изд-во МГУ, 1994. – 426 с.
 49. Сорокин П. Дальняя дорога: Автобиография / Пер. с англ., общая ред., сост., предисловие и примечания А.В.Липского. М.: Терра, 1992. – 304с.
 50. Сорокин П.А. Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет. / Ин-т социологии. - М.: Наука, 1994. — 560 с.
 51. Сорокин П.А. Система социологии. Т.1-2. – М.: Наука, 1993.
 52. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество/ Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543с.
 53. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений. – СПб.: ЗХГИ, 2000. – с. 1054 с.
 54. Шпакова Р.П. Вернер Зомбарт: в ожидании признания // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2001. - Т. 4. - № 1. - С. 62-78.
 55. Шпакова Р.П. Вернер Зомбарт — германский феномен // Социологические исследования. 1997. №2. – С.115-121.
 56. Шпакова Р.П. Макс Вебер и Вернер Зомбарт о западноевропейском капитализме // Социологические исследования. - 1992.- №12. – С.126-132.
 57. Шпакова Р.П. Типы лидерства в социологии Макса Вебера.// Социологические исследования. – 1988. №5. – С.134-139.